

Flora og folketro især i Holbæk amt

Havearkitekt **Johannes Tholle.**

I.

Mellem mennesker og planter har der fra tidernes begyndelse hersket en vis samhørighed, og menneskene har knyttet megen overtro og mange sagn til planterne, deres forekomst og foreteelser. Mangt og meget af, hvad der af sagn og tro har været knyttet til planterne, er ikke klart og forståeligt for os, og endnu mere end det, vi kender til, må antages at være gået tabt. Tilbage er der dog ikke så ganske lidt at finde både i praksis og på tryk samt i optegnelser i samlinger, og bestandigt lytter i tro og tillid jordbrugeren til visse af de varsler, som nogle planter giver ham om den rette tid for såning og høst. En del af, hvad den gamle tro (eller overtro) har fortalt os, har fået sin naturlige forklaring og sin videnskabelige bekræftelse i den moderne, kritiske videnskabs undersøgelser, — ikke mindst har farmaci, magnetisme og hypnose m. fl. kunnet eftervise, at hvad folk i blind tillid har stølet på og har fundet hjælp ved, virkelig har besiddet en eller anden kraft; erfaringen og traditionen som almuen benyttede sig af, er herved blevet støttet på videnskabelig vis.

Af hvad der endnu huskes, måske endog bruges, og som findes opbevaret i tale og skrift vedrørende folketro og flora, særligt indenfor området Holbæk amt, skal i det følgende gives en skildring, der dog af hensyn til det kolossale stof må gøres relativt kortfattet, hvad de enkelte planter angår. Materialet er hovedsageligt hentet i „Dansk Folkemindesamling“s store og for størstedelen utrykte materiale, til hvis gennemgang jeg har haft den

glæde at modtage støtte fra *Den grevelige Hjelmstieme-Rosencroneske Stiftelse*; endvidere findes en del af folkemindesamlerne *E. Tang Kristensen* og *Lars Andersens* stof. Der er lagt vægt på, at det anførte gælder for egnen, selv om en del tillige er kendt fra det øvrige land.

Stoffet er iøvrigt delt i 2 afsnit, hvoraf det ene (II) behandler de enkelte planter; heri er ikke medtaget sådanne ting, som kun rummes under kollektive betegnelser (korn, sæd, skov o. l.); det andet afsnit (III) medtager gloser, som er kollektive (bortset fra de nævnte undtagelser, f. eks. frugttræ, træ m. fl.), ligesom der er medtaget andre gloser: ønskekvist, blomst, krans, krydderpose o. l., idet den tro, der knytter sig til disse dele, er nær forbundet med de enkelte planter. Udeladt (i princippet) er: produkter af planter (gryn, mel, brød m. fl.), forarbejdede plantedele og planterne under forarbejdningen (spinding, tærskning), og der er ikke medtaget nogen „tro“, som direkte kan henvises til at stamme fra trykte håndbøger i dyrkning eller anvendelse af planter (havebøger, gl. lægebøger o. l.), med mindre den pågældende tro er almindeligt udbredt og derfor kan siges at have frigjort sig fra det trykte. De kortfattede enkeltskildringer er forsynet med kilde- og henvisningsnoter, og i dette register er anført sådanne lidet tilgængelige steder i litteraturen, hvor nærværende og tilknyttede emner er behandlet; men såvel i dette som i selve arbejdet er der ikke medtaget stof fra udlandet. Endelig er der i afsnit IV et resume over planternes tilknytning til året og dagen eller til deres anvendelse og forekomst. Hvor det anførte er specielt for en snævrere egn, vil dette være anført, og de topografiske talbetegnelser i henvisningerne, bl. a. til folkemindesamlingen, er denne samlings sognetal. En botanisk klassificering er dette arbejde uvedkommende.

II.

1. **Aloe**, kaldes ofte *semperfi* eller *simpelfi*; dets saftfulde blade brugtes at lægge på brandsår¹⁾.
2. **Alrune** kaldtes en urt, der havde den egenskab, at den kunne få alle låse til at springe op, og derfor var mestertyvene altid i besiddelse af A. Den sagdes at vokse på galgebakker²⁾. Den egentlige alrune vokser ikke

i Danmark (mandragora). Allerede i middelalderen erstattedes den ægte *A.* derfor med den uægte *A.* (*bryonia*), galdebær³⁾.

3. **Ambra**, en gammeldags krydderplante, der også fandtes på kirkegårde (se buksbom) og som i Holbæk amt kaldes „Ambrod“.
4. **Angelik**, der også hedder kvan, og muligvis har givet byen Kva(r)nløse navn⁴⁾, brugtes i medicinen og til at fremstille en art mavedråber, der kaldtes „smedebrændevin“⁵⁾.
5. **Asketræet** var nordboens hellige træ under navn af *Ygdrasils* ask. Under det havde guderne bolig, og dets rødder var hos Aserne. Det var

554. Mandragora, Alraun.

Alraun (efter Thomæ Pancovii Herbarium, anno 1673)

symbolet på ukrænkelighed og verdens midtpunkt. Af ask og el var det første menneskepar skabt⁶⁾; under det var der helligt; bekendte asketræer findes på Grandløse kirkegård⁷⁾, og som majtræ er det bl. a. brugt på Samsø⁸⁾. I dets grene var der lægedom; man skulle St. Hans aften eller juledag med eet snit afskære en gren, så at denne ikke rørte jorden, og med en pind af denne gren skulle man kradsse i et sår, — så stilledes blodet⁹⁾. *A.* kunne også varsle sommerens vejr; man så på dets løvspring, og så hed det¹⁰⁾

Kommer Eg for Ask,
bliver sommeren bask;
kommer Ask for Eg,
bliver sommeren veg (varm).

6. **Aurikler** måtte ikke blomstre mere end een gang, — gjorde de det, betød det ulykke¹¹⁾.
7. **Baldrian**, brugtes i ekstrakt at kurere køer med¹²⁾.
8. **Bederne** i marken måtte ikke få hvide blade (Helsingø), for så kom der lig i familien¹³⁾ (se også roe).
9. **Blommetræ**. På et Bl. kan der undertiden udvokse en dusk blade som en kost. Denne kaldtes troldkost og var i Vestsjæll. anset som kraftig

imod forgørelse. Kunne der således ikke få smør af fløden, skulle en troldkost lægges i sien 3 torsdage i rad; når mælken siedes derover, kunne heksen ikke tage smørret²⁴). Også imod hunde, der var redet af trøld, hjalp den; en sådan hund skulle slås med trølderis (trøldkoste) af blommetræer²⁵) (Grevinge).

10. **Blæresmelle (Limurt).** Det var i ældre tid skik, når køer om efteråret skulle i hus, at indgive dem knopperne (frøhusene) af blæresmelle; — da vidste man, at de ikke kunne forgøres i den vinter (Vestsjæll.). Planten har været almindelig på kirkegårde, og man har velsagtens af den årsag tillagt den en vis hellighed²⁶).
11. **Boghvede.** For at få at vide, hvilken afgrøde der i det kommende år ville lykkes bedst, tog bonden nytårsaften 4 stykker brød, og på hvert af dem kom han et klat grød, idet han sagde: Dette er min boghvede, — dette er min rug o. s. v. Derefter satte han tallerkenen ned på gulvet til hunden, som havde været til stede og havde hørt det hele. Den sæd ville da blive bedst, hvis grød hunden først åd af, og derefter ringere eftersom han åd de forskellige¹⁴). Skikken er i Vestsjælland også kendt under den form, at man skulle tage et firkantet stykke brød, et for hver slags sæd, og nytårsaften sætte det på en brødkniv op under bjælken¹⁵); af den rust, der kom på kniven, kunne man se, hvilken sæd der blev bedst. Iøvrigt skulle boghveden sås i månens nedgang, ellers ville den blive ved med at blomstre, så der ikke kom korn i den¹⁶), og gav det stærk lynild, mens den stod i blomst, vidste man i Vestsjælland og på Fyn, at så blev den odelagr¹⁷). Til gengæld ville¹⁸)

Maria Magdalene, som skaber på tene også sætte boghvede på grene.

B. skulle høstes, når den var som en skimlet hest (Værsløv¹⁹). Kulturen har ikke været synderlig udbredt på Sjæll., derimod (som bekendt) meget på Fyn, hvorfor der er skabt en lang række mundheld og skæmtesprog om fynboens kærlighed til boghveden og boghvedegrøden²⁰). (Se også halm, nr. 121.)

12. **Bovlovvovlus** var et navn for *Ru Kulsukker*; den ansås for at være en hekseblomst (Værsløv), fordi den blomstrede med røde og blå blomster på een gang²¹).
13. **Bregne.** Mod hekse brugte pigerne at udstrø „bregnefrø“ eller rug over gården²²), — og havde man „bregnefrø“ i sine træsko, blev man synsk (Samsø²³). På Samsø sagde man også, at B. blomstrede St. Hans nat kl. 12, — kl. 12 var frøet modent og kl. 1 faldt det af, — så var det om at gøre at være rede til at få fat i noget deraf²³).
14. **Brændenælder**, som i 24 timer holdt sig grønne i et sygt menneskes vand, betegnede, at han ville komme sig; visnede de, ville han dø²⁷). Rødderne af kogt B. skulle være et godt middel mod gigt (Refsnæs²⁸). Nældespidser, der var tørret og bar frø, skulle blandes med klid eller hampefrø og gives hønsene, — så ville de give flere æg²⁹).

15. **Bukkeblad** var sammen med kabbeleje, kaprifolie og smørblomster gode til at fordrive „tredagesfeber“ med (Grandløse)³⁰⁾, var som te blodrensende (Refsnæs) eller gode mod gift (Værsløv)³¹⁾. B. tilsattes øllet under brygningen (Halleby :i)³²⁾. B. groede på enghund, der var let at slå, mens katteskæg groede på den vanskeligere, hvorfor man i Vestsjæll. sagde:³³⁾

Bukkeblad
 gør de små drenge glad;
 katteskæg og hvin,
 får de gamle karle til a grin.

16. **Buksbom** og gran var i ældre tid det eneste, man brugte til ligkranse (Refsnæs)³⁴⁾ og de var derfor intimt indgaaet i almuens bevidsthed som ligplanter. Herom vidner tydeligt følgende episode, fortalt af en nulevende³⁵⁾ (Bjergsted): En dag jeg stod og barberede mig, kom der på een gang en underligt lugt af gran og buksbom. Jeg sagde det til min mor, men hun kunne ikke lugte noget og kunne ikke forstå, hvorfra det kom, thi vi havde hverken G. eller B. i vor lille have. Tre dage efter døde bedstemoder, der ikke havde været syg, den dag der lugtede af G. og B. — Måske kan denne buksbommens tilknytning til graven og kirken henføres til, at grene af B. brugtes (og bruges) til palmevielse i den katolske kirke i Danmark³⁶⁾. Som kirkegårdsplanter regnede man foruden buksbom (og gran) iøvrigt ambra, lavendel, gyldenlak, matrem, morgenfrue, tulipan, narcis, nellike, knopurt, hvid lilje og aconitum (Refsnæs)³⁷⁾.
17. **Bulmeurt**. Det har (i hvert fald på Fyn) været en almindelig tro, at B. blev indført til landet, for at de ved deres giftige dunster skulle fremkalde døden, når de om natten kastedes ind i en lukket alkove³⁸⁾. De brugtes iøvrigt mod tandpine (Refsnæs), derved at man lagde dem på gløder; over røgen holdtes en tragt med spidsen ind i munden; man så da „små hvide orme trille ud“³⁴⁾ og troede at det var dem, der forårsagede ondt. „Ormene“ var imidlertid bulmefrøene.
18. **Burreblade**, stænket med vand og lagt på retsiden mod hovedet hjalp mod hovedpine, og afkog af roden hjalp mod hårfald (Refsnæs)³⁷⁾.
19. **Bygget** kunne sås indtil 28. maj³⁹⁾. For at sikre et godt år for byg, havre og rug skulle man i Vestsjæll. på helligtrekongers afren tage 3 store skefulde af fader med nadvergrøden og ønske et godt år for byg, havre og rug⁴⁰⁾. Ved ophøstningen blev den, der fik det sidste neg, „bygkælling“ (se iøvrigt rug)⁴¹⁾. Kom smørkærningen i ulave derved, at onde folk i utide kom ind, og fløden ikke ville sætte smør, skulle man tage 3 bygkorn, 3 rugkorn og 3 saltkorn og komme i fløden⁴²⁾. Og når man om foråret satte lam på græs (i Højby), skulle konen sætte et bygkorn mellem kløvene på lammene, — det beskærmede dem⁴³⁾. Grød, kogt af byggryn, skalotteløg og kamilleblomster, var godt at lægge på bullenskab (Refsnæs)³⁷⁾. (Se også boghvede.)

20. **Bævreasp.** Om denne fortælles i Vestsjælland ⁴¹), at da Judas havde kastet de 30 sølvpenge i templets kiste og fortvivlet gik bort for at finde et træ, hvori han kunne hænge sig, traf han først på en asp, og i den fuldbyrdede han den onde gerning. Endnu den dag i dag ryster bævreaspens blade af skræk herover. (Se også poppel).
21. **Bøgetræet**, der nu er vort fejrede nationaltræ, havde i fællesskabets tid stor betydning for almuen, idet de løsgående svin dér fik deres røde (olden). Derfor spejdede bonden også ængsteligt efter, om næste år nu også ville blive et godt oldenår, og i sjællændernes majviser hed det første vers ⁴⁵):

Giv olden god, velsign vor skov,
 hør det, som vi bede,
 giv flæsk på brød, dit navn til lov,
 vær os alle nådige, Gud, med glæde.

Forresten sagde man, at om natten til Jacobi dag (25/7) blev ægern- og olden-nodder skabt ⁴⁶), og når solen skinnede på toppen af træerne på allehelgens dag (1/11), ville det blive et godt oldenår næste år ⁴⁶). På allehelgens dag kunne man også fa at vide, om vinteren ville blive streng eller mild. Man skulle gå ud i skoven, hugge en spån ud af et bøgetræ, og ⁴⁶)

Er den tør, da skal vinteren varm være,
 men er den samme spån fugtig,
 da kommer en kold vinter visseilig.

Til pinse skulle man i gamle dage „maje“ stuerne med grønne grene, som regel af bøg. Ungdommen gik aftenen før pinsedag til skovs for at hente disse grene, og de sattes derefter ind over loftsbjælken, i vindueskarmene og hvor man ellers kunne finde plads til dem ⁴⁷). Det bragte lykke og held i hjemmet det år, men tog man en hvidtjørn ind i stuen for en bøg, kom der lig i huset ⁵⁵). — Også til St. Hans aften skulle der „majes“, men da var det hørageren, det gjaldt. Man mente, at heksene på vej til Bloksbjerg hvilede sig i høragerne, fordi disse var så bløde at ligge i, eller fordi heksene hadede hørren, som de ingen magt havde over (se hør); derfor skulle man i Vestsjæll. m. fl. steder St. Hans aften før solnedgang stikke bøgegrene med frisk løv ned i hørageren. Så var den beskyttet ⁴⁸).

Til en hel del bestemt udpegede bøgetræer er der knyttet sagn og tro. Saledes „Marens bøg“ i Nidlose skov. Det hedder, at dersom nogen stjæler brænde i skoven, vil denne bøg straks knække arme og ben på tyven ⁴⁹). En anden bøg står i Gislinge skov og er et hultræ med 2 stammer. Trak man et barn, der havde skæver (engelsk syge) nøgent igennem dette træ 3 torsdage i træk, ville barnet blive helbredet. En lignende bøg har stået i Skimmel skov ved Nørager, og nulevende personer kan berette om, at de er bleven trukket igennem det ⁵⁰). Dette træ kaldtes

„Trolde træet“, og „Gamle Henrik“, som i sin tid boede i et lille hus ved skoven, fortalte, at han en tidlig morgen tilfældigt overværede en sådan „forestilling“, hvor nogle voksne slog kreds om træet — vistnok syngende — mens barnet blev trukket igennem hullet⁵¹). Lars Andersen fortæller om tro og mistro til sådanne lægedomsmidler⁵²), at „farmor rædede til at lade min syge søster gå igennem, men far gjorde nar; dertil sagde farmor, at man skal ikke spotte, da så mange er bleven helbredet“.

Om Bøgetræets forsvinden fra Refsnæs (sammen med øgen) siger en gammel vise af Laurids Koch⁵³)⁵⁴), at

På Refsnæs, hvor før groed eg og bog,
herefter skal voxe kun hundeløg.

22. **Egetræet**, der er af langt ældre historie i Danmark end bøgetræet og omtales i Eddaerne⁵⁶), fik i Eriks sjællandske lov (c. 1300) sin beskyttelse i bestemmelsen (III-42), at „Begår nogen saa onskabsfuld Gerning, at han gaar i Skoven og flaaer Egetræ, som det staar, og nogen kommer tilbage og griber ham i Gerningen, da maa han behandle ham som Tyv, eftersom han har gjort Skade“⁵⁷). Egetræets værdi var tommeret til skibs- og husbygning, og det blev symbolet på kraft og styrke. Denne kraft, som man tiltroede egetræet, mente man at kunne overføre på mennesker; det hed sig, at når barnet første gang taber en tand, skal man presse den ind i et egetræ, således at barken siden kan lukke sig over den, — så vil barnet få stærke tænder, — en opfattelse, som ikke er dansk alene, men som også kendes fra primitive folk i andre verdensdele. — Egetræet opfattedes også som bevis på uskyld, plantet på en grav (Undløse⁵⁸), og når E. havde båret mange agern, måtte man belave sig på en streng vinter⁶⁰). — Ligesom der gives flere bestemt udpegede bøger, hvor man kunne søge helbredelse, har man også flere egetræer, som var hultræer. Et sådant fandtes i Ebberup, vest for Skjoldnæsholm. Dets stamme var spaltet, og det var meget søgt for helbredelse. Folk efterlod gerne nogle stumper af deres tøj (pjalter) som offer til træet; også dette træ havde dog sine tvivlere, og disse ville gerne gøre løjer med træets mystik; således gik en gang i spøg en håndværkssvend igennem træet, men han gik den „forkerte vej“, og træet hævnedes sig på ham ved at give ham tandpine⁶¹). Et andet træ i Soderup kaldtes „Stubbene“ og havde en spaltet stamme. Dette træ var brugt endnu i halvfemserne, og man sagde, at det gik ud af al den sygdom, som blev efterladt⁶²). Et andet egetræ er den såkaldte „hellige eg“ i Daurup skov, som består af 2 egetræer, der er vokset sammen nogle alen fra jorden. Til den valfartede de syge langvejs fra, og de krøb igennem mellemrummet mellem de 2 stammer nedenfor sammenvoksningen; også disse efterlod klædningsstykker til træet, som regel ophængt på grenene. Den, der søgte hjælp hos træet, skulle dog først gå til Ole Snedker i

„Det kloge træ“ i Daurup skov

Brejninge og have lidt „klokkefedt“. Det blev skrabet af kirkeklokkens aksel, og helst skulle der følge lidt malm med; nogle foretrak, forinden de aflagde træet et besøg, at foretage en art pilgrims gang ud gennem „Sultekrogen“ og op over „Kryvopbakken“, andre gik direkte til træet. Dette træ har været søgt i over 100 år og eksisterer endnu⁵⁰). Et andet egetræ i samme skov hed den „kloge eg“, det var ligeledes et hultræ, og her blev især børn trukket igennem, ligesom klude blev ophængt⁶³). — Af en anden art er det mægtige egetræ på Viskinge mark, bestående af 4 stammer. Det kaldes „Mindeeg“⁶⁴), men nogen egentlig tro er vistnok ikke knyttet dertil. (Se også bøg.)

23. **Elletræet** var bolig for ellefolk, og da en kone i Grevinge engang kom ned på en lod, som Rasmus Jepsen havde, var der en dyb rende ved noget egekrat. Hun så da selve ellekongen stå der. Han var bred

over brystet og havde rødtribet vest på. Da hun næde lidt forbi, så hun, at han var hul i ryggen ⁶⁵).

24. **Enebær** bruges mod flere sygdomme. Enebærte anses for godt mod nyregrus (Værsløv ⁶⁶), og mod værk i benene skulle man (på Refsnæs) tage lidt aske i en gryde, derover sætte ild og enebær, og overst et par pinde tværs over gryden. De syge ben skulle nu sættes på disse pinde, indsvøbt i tøj, så røgen kunne samle sig om dem ⁶⁷) ⁶⁸).
25. **Evighedsblomster** (gule) kaldes på vor egn for tørdensblomster, fordi man mente, at de forhindrede tørdens (lynneslag). Man skulle binde en krans af dem og hænge denne op under loftet, på væggen, ved bordendes kabet eller have dem i en urtepotte, — der hjalp ⁶⁹). De bruges på Refsnæs også som te imod gulsot ⁶⁷).
26. **Fandens mælkebotte** kaldes i Vestsjælland Fandens kætnemælk, og man troede, at skarnsfolk ved hjælp af dem kunne malke folks køer ⁷⁰).
27. **Femkløver og firkløver**, se kløver.
28. **Forglemmigej** sagdes på Refsnæs at kunne fordrive rotter ⁷¹).
29. **Fuchsia** ansås for en ulykkesblomst, ja bragte endog død ind i huset. Den, der havde held med en F., havde uheld med sig selv, og var en F. rød og blå, var der hverken held eller lykke ved den (Refsnæs ⁷²).
30. **Følfod** var almindeligt anset for at være lægende. Mod bulne fingre skulle man lægge det lødne af bladene imod bylden, og derefter, når den var trukket sammen, dens glatte side (Tøstrup ⁷³). Også mod hensar blev den brugt: „Retten“ af bladet trak det darlige, „vranget“ lægede, bladet skulle skiftes et par gange (Refsnæs ⁷⁵).
31. **Gåseurt** var de unge pigers orakelblomst. Ville en ung pige vide, om hun fik den, hun elskede, skulle hun tage en gåseurt (eller „stjerneblomst“), plukke kronbladene af enkeltvis, idet hun sagde: Sker, sker ikke, sker, o. s. v. Det ord, der da falder på det sidste blad, gælder (Vestsjæll.) ⁷⁶). På samme måde prøves det, hvorledes „han“ elsker, efter ramsen: Elsker, af hjerte, med smerte, overmåde, overdåde, kun lidt, slet ikke ⁷⁶).
32. **Galdebær**, se alrune.
33. **Gran**, se buksbom og juletræ.
34. **Græs** nævnes i Eddaerne ⁷⁷) og hører til landbrugets mest primitive kulturer, for så vidt angår enggræsset (enghø). Hvor det sæedes, gjaldt der særlige regler, og disse sagde bl. a., at græs og kløver (se dette ord) skulle sås i månens opgang, så groede de stærkest ⁷⁸). Af vejrer på forskellige tider kunne man skønne, hvor god en høstlet der ville blive. Var det ondt vejr til kyndelmisse (2/1), kunne man regne med, at der ville blive en god høstlet, og bonden kunne derfor trygt bruge løs af forradet;

men var det godt vejr, skulle han plukke forsigtigt ⁷⁹). Der var også dem, der sagde (Værsløv), at ⁸⁰)

Køndermose tø
gavner 100 læs hø.

Mere almindeligt var det dog, at dette rim brugtes om Gregorius dag (12/3) ⁸¹):

Gregorius tø
gavner bonden 100 læs hø, —

og når det frøs på denne dag, ville det blive en ringe slet og et ringe græsår. Dersom det frøs første påskedag, ville der også kun blive lidet hø (og smør) det år ⁸²). Faldt der regn på Margrethes dag (13/7), kom bonden til at stjæle sit hø og korn ind, og der ville i det år blive fa nodder ⁸⁴); men ⁸⁵)

Gror græsset med våde lokker,
kan det høstes med tørre sokker.

Hvad høosten angik, da hed det sig i Værsløv ⁸⁶), at

Når gjalleren rasler i enge,
begynder høosten at trænge,

og det hø, som sloges i tiltagende måne, ville give det kraftigste foder til mælk og fløde ⁸⁷). — Når gogen havde set den første høstak, holdt den op med at kukke (Soderup) ⁸⁸), og når den havde set 9 stakke, rejste den syd på ⁸⁹). — Græs udenfor de dertil beregnede arealer var ikke velset, og der lå en dyb mening i ordet: Det er ikke godt, når der gror græs på stien mellem naboer ⁹⁰). — Børn måtte ikke skære eller plukke græs uden at de bagefter spyttede på stedet ⁹¹ (Holbæk amt), og åd hundene græs, betød det død (eller sygdom) ⁹²).

Når en kalv første gang skulle drikke, lagdes der stål i mælken. Der toges derefter et halm- og et høstrå, som sattes i munden paa den, og dertil sagde man: Nu skal du ligeså godt trives ved halm som ved hø ⁹³). — Om trolden på Esterhøj berettes det, at han engang lånte et læs hø i Peder Madsens gård nede i byen. Da han skulle bringe det tilbage, tabte han en lille klat af det uden for porten, thi læsset kunne ikke komme ind. Af denne klat blev der ikke mindre end 3 læs ⁹⁴).

Såvel imod sygdom som for at blive synsk hjalp græstørv. Imod „torværk“ skulle den lidende begive sig til et afsides sted på marken og der først vende sig mod øst og så skære en krans af græstørv. Krøb han da igennem denne og lagde den på plads igen, ville han blive helbredet ⁹⁵). Og gik man nytårsaften ved solnedgang op på en kirkegård og tog en græstørv på hovedet, ville man kunne se alle dem, der skulle dø næste år ⁹⁵). — Undertiden har man kunnet træffe en krans på græs-

markerne, hvor græsset stod tykkere end andre steder. Dette skulle være ellefolkets danseplads⁹⁵). (Se også byg.)

35. **Gulerødder** var godt mod gulsot. Den syges vand skulle kommes i en udhulet G., der hængtes til tørre i skorstenen; som nu G. svandt ville også sygdommen svinde (bl. a. Farevejle⁹⁶).
36. **Gyldenlak**, se buksbom.
37. **Gøgeurt**. Holdt man et stykke rod af G. i munden, når man kyssede en pige, ville man kunne vende hendes kærlighed til sig⁹⁷).
38. **Hassel** er meget gammel i vor kultur; allerede i den yngre runerække (c. 800) har bl. a. et tegn for nødder, og på Island var det i datiden et middel til at vende en kvindes kærlighed at riste 9 nødder og give hende dem⁹⁸). Den omtales også i Eddaerne⁹⁹). Fik man en „tvillingenød“ (2 kærner i en skal), betød dette sine steder lykke, — på vor egn hed det dog, at en karl eller pige måtte ikke spise en tvillingenød, for så kom der tvillinger¹⁰⁰). Dersom det regnede Margrethes dag (13/7) eller St. Hans dag, ville der ikke blive mange nødder det år (se også græs)¹⁰¹), men Maria Magdalene (1/4) satte nødder på grene. Mod kolde kunne man bruge flere forskellige „hassel-midler“. Nogle holdt på, at lige så mange gange, som man havde haft kolde, skulle man tage hasselkæppe, 1 for hver gang og i hver af disse skulle man skære en skure. Derefter skulde de brændes og der skulle siges en formel¹⁰²). Så blev man kureret. Andre (Asmindrup) holdt på, at man skulle sætte benene gennem en flakt hassel¹⁰³), og atter andre, at en edderkop i en H. var godt mod kolden¹⁰⁴). Nødder og æbler var almindelig brugt til julelege og julegilder¹⁰⁵), og når karlene kastede nødder eller æbler til en pige, skulle hun sige¹⁰⁶) (Søderup):

Kast dine stykker,
 hvor du har dine nykker,
 så kommer de ikke til mig. —

Lindorme skulle ifølge folketroen være kommen af en af de små orm, der kan være i hasselnødder, og som var gået hel igennem et menneske. Den borede sig da ned i jorden, indtil den blev til en lindorm¹⁰⁷). Om de hårde nødder er der formet en mangfoldighed af skæmtesprog, der vidner om hasselens store anvendelse i Jagtlivret¹⁰⁸). Til nøddepåkning vankede der gerne fridage og holdtes nøddegilder¹⁰⁸).

39. **Havre** skulle sås på bestemt tid; efter det gamle rim (Vestsjæll.)¹⁰⁹),

Når skoven er grøn og halv grå,
 da skal bonden havre så.

H. kunne „rejse bort“ og komme igen 3 gange, men „rejste“ den bort i august, kom den aldrig mere (Vestsjæll.)¹¹⁰). Man sagde (Søderup),

at der om foråret viste sig et B eller et D i de frodige, grønne havreblade. Dette skulle vise, om havren blev billig eller dyr: B. betød billig og D dyr ¹¹¹). — Når havren har hørt leen synge, begynder den for alvor at gro, sagde man i Vestisjæll. ¹¹²) — Et havrenæg gav kraft til koen. Derfor skulle koen, når den havde kælvet, have en flaske brændevin og et utærsker havrenæg, som måtte holdes stramt i en vis afstand fra koen, så den kunne rykke godt i det. Samtidig skulle dens tænder gnides godt med en lufvante ¹¹³). — Lig skulle lægges i havrehalm (se også halm), og noget skulle medgives den døde i kisten. — Resten skulle brændes i ovnsmundten, ellers blev der snart lig igen på gården ¹¹²). — Når karle og piger i høsttiden er sammen på marken, har pigerne (til vore dage) brugt at afrive havrekærner og kaste dem på karlene. Lige så mange kærner, der hænger fast i tøjet, lige så mange kræster har da karlen ¹¹⁴) (bl. a. i Havrebjerg). — For at forhindre, at der blev „navlegæslinger“ brugte man hos Anders Hansen i Engelstrup aftenen før skærtorsdag af sætte synåle i gæssenes højre vinge, hvorefter de kom ind i „stesset“ for at røde havre af et sold; på bunden at dette skulle der ligge en uldsaks eller en lundstikkenagle ¹¹⁵) (se også boghevede og byg).

40. **Humlethe** brugtes imod gigt ¹¹⁶) (se også boghevede).
41. **Huslog** på taget gav lykke ¹¹⁷), og især værnede de imod ildebrand og lynnedslag (Refsnæs) ¹¹⁸) og hindrede trølddomskunster ¹¹⁹). Syge dyr gav man saft af H. blandet med vand, idet man fik saften ud ved at lægge et H. på en hul sten og slå den med en mindre. Også i hestenes hakkelse var det godt at blande saften (Føllenslev) ¹²⁰).
42. **Hvede**, se boghevede.
43. **Hvidklover**, se klover.
44. **Hvidlog**, se løg.
45. **Hvidtjørn**. På en mark i Egebjerg sogn stod en stor H. Under den skulle være en grav fra pestens tid. Den måtte ikke ryddes, da der så ville udbrude sygdom blandt husdyrene, sagde man; ikke des mindre er den pagældende tjørn nu ryddet, uden at man ved noget om, hvorvidt der virkelig skete skade derved ¹²¹) (se også bøg).
46. **Hyldebusken** er uden sammenligning den plante, der har været menneskenes største hjælp i sygdom og nød. Den var allemandslægen som ingen andre planter, og dens anvendelse har været mangfoldig, som agtelsen for den var stor. Når man om foråret plukkede de første skud af en H., skænkede vand derpå og drak det, var dette et fortrinligt middel imod gigt. I Jylland mente man dog, at der var forskel på, hvorledes man plukkede dem; thi de skud, der plukkedes nedad, virkede afførende, mens de, der plukkedes opad, gav brækning. Som svedemiddel skulle de derfor plukkes ligeud ¹²²). De 3 første skud skulle man i As-

næs spise imod kolde¹²³). I Løve herred holdt man på, at bladene skulle bankes itu at bruge mod bylder og betændelse, — man tørrede blomster mod forkølelse og barken kogt i fløde for andre sygdomme¹²⁴). Hylde-saft brugtes i Vørslev-egnen imod gigt¹²⁵), og i Odsherred brugtes den inderste hyldebark (kogt og siet) mod koldfeber, ligesom man for samme sygdom skulle gå til en hyld og binde en tråd om den, idet man sagde: ¹²⁶)

O Hyldemor, o holde,
o hold mig denne kåle,
i Gud Faders o. s. v.

eller brugte en anden lignende formel¹²⁷), idet man samtidig rystede den godt. Man kunne også mod koldfeber sætte blå iris (flæer) på brændevin og derefter en aften sætte dette under en hyld i 24 timer for siden at drikke det (Vallekilde¹²⁸). Imod blegner i øjet skulle man blot lade sit vand ved en H.¹²⁶).

Hyldens kraft strakte sig til langt mere end mennesker. Også hørageren kunne den hjælpe. I Odsherred brugte man derfor at „maje“ hørageren St. Hans aften med hyldekviste, en 3—4 stykker, og det fortælles, at da Lars Andersens mor engang ikke ville sætte ris i hørren, blev denne trampet ned af en ko¹²⁹). Og når der skulle kærnes smør, og der var noget i vejen med kærningen, skar husmoderen hyldepinde og stak ind i kærnen, — så hævdes forgørelsen¹³⁰). St. Hans aften skulle hyldeblomsterne afplukkes¹³¹), at gemmes hen til te. På Refsnæs holdt man på, at blomsterne skulle plukkes i solskin og torres i skygge. Her sagde man også, at barken kogt i fløde var god mod ømme bryster hos diegivende mødre, og at „retten“ af hyldebladene trak bylder, mens „vrangen“ lægede¹³²). Mod tandpine skulle man stikke en hyldepind ind i munden og dernæst stikke den ind i væggen med de ord: Vig bort du onde ånd¹³³) (se også træ). Især gjaldt det, at en bestemt H. på Hjembæk præstemark var god i så henseende, — nu er den imidlertid ryddet¹³⁴). En anden hyld i Hørve by var særlig god mod koldfeber¹³⁵).

Det er klart, at når hylden var så god mod mennesker, måtte de også være gode mod den. Derfor brugte man i Marup juleaften at sætte mad ud til hylden i haven¹³⁶), og i det hele taget mente de gamle, at hyl-den var mere hellig end nogen anden plante. Derfor bragte man også hylden ofre, når en gris eller et spædelam døde; de blev gravet ned under en H. for at der ikke skulle gå flere med¹³⁷) eller de døde lam hængtes op i H.¹³⁸) Man brugte også at tage hatten af i ærbødighed, når man gik forbi hyldebuske, — der var megen lægedom derved (Und-løse¹³⁹). Hyldebuske måtte derfor heller ikke ryddes, i hvert fald ikke, uden at man først havde mumlet „Med forlov“¹⁴⁰) — ellers ville der

ske uheld med mælken¹⁴⁰) eller andre ulykker¹⁴¹), men skød en hylt frem under husets fodstykke, betød det held. Og hvis hyldeved blev brændt, mens gæssene la på æg, fik de navlegæslinger¹⁴²). At kattene rev i hyldebuske betød storm¹⁴³). — Under H. kunne man lære at hekse¹⁴⁴), og ved flere bestemte H. mente man, at der var spøgeri og gengangere (Soderup og Ruds Vedby¹⁴⁵). — Når man Valborg aften havde været ved majtræet og sunget, hejstes der en hyldegren op i det som tegn på, at man havde været der (Nordby Samsø¹⁴⁶), og når hyldebladene var så store som museøren, kunne man begynde at fa formiddagsmelmad, sagde man i Finderup¹⁴⁷).

47. **Hørdyrkningen**, der nu er aftaget meget, kan føres overmåde langt tilbage, — ja i en stensat kiste fra bronzealderen. (Voldtofte, Fyn) er der endog fundet brændte menneskeknogler indsvøbt i Hørlinned¹⁴⁸). — Man sagde i gl. dage, at hørfro skulle sås den dag i ugen, hvor den første sne var falden på den ager, der skulle være hør i¹⁴⁹), og man kunne ikke så H. før tykt¹⁴⁹), ja i Grevinge holdt man endog på, at man skulle stikke hovedet godt i vejret, når man såede H., for så ville den blive lang¹⁵⁰). St. Hans aften skulle den „majes“ imod heksene (se foran under bøg og hylt); man stak 3—4 grønne grene, så lange „som majgrene“ ned i ageren, og denne skik var i Gerslev og Vallekilde brugt indtil 1865—70¹⁵¹). I Love, Arts og Tuse herreder brugte man pil til dette brug¹⁵²), i Tuse dog også poppel¹⁵³) og på Odden hylt¹⁵⁴). Så høj som kvisten, der var stukket i jorden, ville hørrøen blive¹⁵⁵) — så man skulle ikke spare på længden. — Hørrøen var en hellig plante. I den var Jesusbarnet svøbt, og derfor skulle kvinderne, når hørrøen stod og groede, neje sig, når de går forbi en hørager (Havrebjerg og Jordløse)¹⁵⁶). Frøene af den hellige plante var gode talisman'er at have i en linnedpose sammen med mesterrod og flyverøn (se disse ord)¹⁵⁷). — Syge kalve gaves 9 slags medicin, bl. a. af hør, røn og mesterrod¹⁵⁸). — Mod hekse var fa planter bedre end hørrøen. Man stroede hørfro foran døren, thi da kunne ingen spøgelser komme over trærskelen¹⁵⁹), og dryssede man frøene om ageren, værnede de både mod onde urter og trolde¹⁶⁰). Endog mennesker (og efter døden) værnedes af hørfro, og derfor stroede man bl. a. i Åstoftø hørfro efter ligene, for så kunne de ikke gå igen¹⁶¹) (se også boghvede og bøg).
48. **Iris**. Navnet er i Holbæk amt brugt om siv. Se også hylt.
49. **Islandsk Mos** brugtes kogt imod astma.
50. **Kålen** har været dyrket herhjemme i årtusinder, og traditionen for dens dyrkning har fæstnet sig i bestemte regler, — noget forskellige for hver egn. For hele landet gjaldt det, at hvad som blev sæet udi nyet (nymåne) voksede i vejret som kål og andre urter, men hvad som blev sæet udi nedden, voksede i roden som roer, rødder og løg¹⁶⁴). Derfor skulle kål

sås i nymåne. I flere egne af amtet (Helsing, Færevejle) mente man dog, at Marie Bebudelsesdag (25/2) var den allerbedste dag at så kål på ¹⁶⁵), — andre steder holdt man på Gregori aften (12/3), St. Bendts aften (21/3) og for vinterkålen: St. Hans ¹⁶⁶). Vinterkålen skulle plantes til Mikkelmis (29/9) ¹⁶⁶), — et meget sent tidspunkt. Kvindfolk måtte ikke plante kål, for så ville kålene ikke lukke (sætte hoveder), — det var mandfolkene, der skulle plante dem ¹⁶⁷), — dog mente man i Rakelev, at kvinder nok kunne betros hertil ¹⁶⁸), og i Færevejle mente man, at kvinderne skulle „mulde“ den, når dette til St. Hans var tiden ¹⁶⁷). Ved plantningen måtte man passe på, at der ikke kom en lysere kål blandt grønkålen; en sådan gik nemlig for at være ligkål og forvoldte dødsfald i familien ¹⁶⁹), — ja man vidste endog at fortælle om en ligkål, som var bleven rykket op, men som dog alligevel havde forårsaget en ung piges død ¹⁷⁰). Også en blomstrende grønkål betød ulykke, og skød en etårig kål stok og blomster, betød dette dødsfald i familien (Samsø ¹⁷¹). Anderledes med „kærestekålen“. Den fremkom ved, at een kålplante blev stukket igennem en anden, hver betegnende en person, karl og pige. Voksede de nu sammen, så ville de to mennesker få hinanden, — gik det modsat, lykkedes forlovelsen ikke ¹⁷²). Mod kålorm kæmpedes der ofte en hard kamp, omend ret onsonst. Man mente, at dersom man brændte den første kålorm, man fandt, ville der ikke komme flere ¹⁷³), men dette slog nok ikke altid til. — Også så dramatiske midler som at „stævne“ kålormene blev forsøgt, og en mand, der var særlig udvalgt dertil, „læste“ for kålormene følgende „proklamation“ ¹⁶⁸), ¹⁷⁴): „Denne haug og denne kål være disse orme så led, som Gud er det menneske led, som står på tinge og siger løgn, men ved sandhed“. — Når man var færdig med at meje markerne, gik høstfolkene i gamle dage til gårdene og stillede sig op ved gavlen og hvæssede leerne. De gjorde det under påskud af, at nu ville de meje kålen i haven, og skikken hed at „stryge for kål“. Den er kendt i det meste af landet, bl. a. også fra Bjergsted og Samsø ¹⁷⁵), — kålen blev aldrig mejet, for når på skromt høstfolkene lod leerne hvæsse, ofrede madmoderen øl eller mjød på høstfolkene og så sparede de kålen. - - Overalt i landet har kål dyrkingen været en privatsag; man kunne dyrke den om man ville eller ej, og den var ikke undergivet fællesskabet. I ganske enkelte tilfælde har der dog været undtagelser, således fra Samsø. Her havde man i byerne Nordby, Østerby og Alstrup såkaldte „plantebede“, der var beregnet til fælles tiltrækning (og dyrkning) af kålplanter ¹⁷⁵). Byloven for Nordby siger herom (1697 og 1721) ¹⁷⁷), at „Plantebedene skal være tillugte tredje Dagen efter Tillysning med lovlig og forsvarlig Lukkelse. Hvem, som findes der udi forsømmelig, bøde derfor til Byen 4 Sk., som Plantemændene skal udpante på fersk Gerning inddrive og derfor til Byen I Skp. Byg, o.s.v. ¹⁸³). — Kål var hverdagskost sidst på sommeren og ofte om vinteren; men

på skærtorsdag skulle man spise 9 slags kål for helbredets skyld. Da man ikke havde 9 kalsorter, tog man blot 9 slags grønne blade dertil ¹⁷⁸). — Iøvrigt brugtes kålblade også mod sygdomme. Grønkålsblade mastes og brugtes som trækplaster (Løve hr.) ¹⁷⁹), og i Værsløv holdt man på, at hvidkålsblade trak betændelse ¹⁸⁰). Kål, taget efter solnedgang fra 3 mænds haver, kunne helbrede syge køer ¹⁸¹), og stilke af hvidkål, skåret i stykker og lagt i vand, kunne fordrive frost (Refsnæs) ¹⁸²).

51. **Kabbeleje** (engkabbeleje) kaldes i Vestsjæll. smørblomst. Første gang køerne skulle malkes på marken om foråret, pittede man en sådan smørblomst i mælkespanden. Det hjalp mod forgørelse ¹⁸³) (se også bukkeblad).
52. **Kamilleblomster** brugtes (og bruges) som te mod forkølelse og som lunkent badevand for øjnene ¹⁸⁴) (se også byg).
53. **Kastanjer** skulle man gå med i lommen imod gigt ¹⁸⁵).
54. **Katteost** var godt mod skæver ¹⁸⁶) og før bierne indlodes i kuben, skulle den indvendig gnides med grønt korn eller blomster af K. (Løve h.) ¹⁸⁷).
55. **Katteskæg**, se bukkeblad.
56. **Kaprifolie**, se bukkeblad.
57. **Kartoffelen**, hvis kultur er så relativ ung ¹⁸⁸), har kun fostret liden tro. Man sagde på Refsnæs, at skiver af K. var gode for brandsår ¹⁸⁹). K. og ærter skulle sættes i månens nedgang, — ellers blev toppen ved at gro ¹⁹⁰). K. gemtes tidligere almindeligt under sengen, — ingen ved hvorfor ¹⁹⁰).
58. **Kirsebær**. Lars Andersen har fortalt følgende ¹⁹¹): Engang, mens min Bedstemor gik med Barn, var hun ude i Haven og pillede nogle Kirsebær, og der faldt saa et Bær paa Næsen af hende. Da Drengbarnet blev født, havde han også et K. paa Næsen. Saa kom der nogle Zigeunere, som gav det Raad, at „du skal inde paa Bjælken over Sengen skrive 40 Streger. Saa maa du hver Morgen tørre en af dem ud, og ligesaa mange Gange i Guds Navn stryge med Fingeren fastende Spyt paa kirsebærret.“ Det hjalp.
59. **Klinte**. En kone rejste i 1907 i jernbanekupe. Hun havde hånden fuld af K. To-tre af dem skulle lægges i vinduet for at soltørres. Af frugterne skulle tages 2—3 korn, de hjalp imod krampe ¹⁹²).
60. **Kløver**. Over hele landet er det kendt, at en firkløver betyder lykke, — ligesom at en femkløver betyder ulykke; det sidste er dog en mindre udbredt forestilling. Dertil har man lagt forskellig anden tro. Således hedder det ¹⁹³) at den, der finder en firkl., kan få sit ønske opfyldt, og ¹⁹⁴) den, som bærer en firkl. på sig, kan ikke „hverres“ (forvirres) af taskenspilere eller blive blændet. Derfor må en firkl. ikke kastes væk, og hvad

den fæstes til, kan ikke forgøres, — ja, på Sjælland har man endog brugt at spise den imod feber¹⁹⁵). På Sjælland har man også holdt på, at man skulle give firkl. til den, man holdt af¹⁹⁶), og satte man en firkl. i hovedet, hjalp det mod hovedpine (Værsløv¹⁹⁷). Femkløveren skulle man kaste væk¹⁹⁷) (se også græs).

61. **Kommen** dyrkes nu kun sjældent. Frø af K. køgt til te brugtes på Refsnæs mod små hvide orm¹⁹⁸).

62. **Kornblomst** hed også blåkorn, og man sagde ved Halleby å¹⁹⁹):

Blåkorn og skalle (skjaller)
de duer aldrig.

Den, som var plaget af næseblod, skulle på Kristi legemsdag (23/6) kl. 12 middag opgrave roden af en K. og holde den skjult inden i sin hånd²⁰⁰).

63. **Knopurt**, se buksbom.

64. **Kvan**, se angelik.

65. **Lavendel**. I mange landsbyer syltede man lavendler og roser (se dette ord). Af L. og tørrede rosenblade lavede man sig en god lugtense, som man kom i en flaske sammen med brændevin, — det brugtes til at stærke på tøjet. L. og roser lagdes også på en glød i bilæggeren for at give en god lugt i stuen, og lavendler lagdes mellem tøjet i kisterne og skufferne²⁰¹). L. og regnfang sagdes også at kunne fordrive rotter²⁰²), og L. og rosmarin var gode mod hård fødsel²⁰³) (se også buksbom).

66. **Ligkål**, se kål.

67. **Liljer** (især hvid L.), ansås for gode mod dårlige øjne²⁰³) og blomsterne, lagt i bomolie og stødt melis, var gode mod brandsår (Refsnæs²⁰⁴) (se også buksbom).

68. **Limurt**, se blæresmelle.

69. **Lindetræet**. Man sagde i Odsherred, at L. kunne blive så gamle, at der skabtes lindorme ved deres rod²⁰⁵), — og såvel på denne måde som på anden vis er L. knyttede til disse uhyrer. Man hævdede således, at der plantedes L. på kirkegårdene for at værne disse imod lindorme²⁰⁶), idet disse ellers var slemme til at husere på kirkegårdene. På Holmstrup kirkegård havde nu imidlertid lindormen taget bolig i selve lindetræet, der var hult, og fra denne bolig forhindrede den folk i at gå i kirke ad den sydlige indgang. Denne måtte derfor lukkes. I træets indre har man kunnet se rester af en gammel gabestok²⁰⁷). Også i lindetræet ved Odden kirke skal der have huseret en lindeorm²⁰⁸), — ligesom i lindetræet i Højby²⁰⁹). — Mod brændt skade var det godt at bruge lindebark²¹⁰).

70. **Løg.** Når man ridsede et løg korsvis og gned vorter dermed og derefter kastede L. i ilden, ville vorterne forsvinde ²¹¹). Og blev et kristenbarn diet på bryster og fingerspidser af de underjordiske, da skulle moderen smøre barnet med hvidlogsaft på bryst og fingre, — så kunne de ikke røre barnet; thi H. var kraftigt imod trolde (Vestsjæll) ²¹²). Også voksne kunne værges sig imod de underjordiske ved at gnide sig under fødder og på brystet med hvidløg ²¹³). — Løg var i meget gammel tid opfattet som frugtbargørende også overfor kvinder, men da løg i oldtid og middelalder blot har betydet urt, er der intet rigtigt holdepunkt for stedfæstelsen ²¹⁴). — Man sagde i Vestsjæll. at L. skulle trædes ned, hvor de voksede i haven, så de ikke groede ud foroven ²¹⁵). — Gav man hestene hvidløg at æde, borttog man kraften fra dem, de var i selskab med ²¹⁶) (se også byg).
71. **Lovetand.** Kunde man i eet pust blæse alle dunene af en L. ville man få en ny kjole (el. l.) i løbet af året (Vestsjæll.) ²¹⁷) (se også Fandens mælkebotte).
72. **Løvstikke** har i ældre tid været meget almindelig i bønderhaverne, fordi man troede, at den var et sikkert middel mod kvægets forgørelse. Endnu i 1877 fandtes den i adskillige haver, og Jens Kamp har engang spurgt en ung, oplyst bonde, i hvis have en L. voksede, hvortil man brugte denne. Han svarede, at han mange gange havde haft isinde at rydde den, men han måtte ikke for gammelmor, — hun havde altid travlt med at få noget af den i kvæget om „voldborgaften“ — og så længe hun levede, fik den derfor lov at stå ²¹⁸). Også endnu senere har den været i stor respekt, og bl. a. bruges den i Bjergsted til at gnide køerne med mellem klovne, når de ikke var raske ²¹⁹). Og det berettes, at husmand P. Kristensen, f. 1842, i Højby havde brugt løvstikkerod og løvstikketop til en syg ko, som derved kom sig ²²⁰). Uden for Jens Jensens havedør i Plejerup har der altid stået en L. — Hvis køerne ikke gav smør, fik de noget af L. at spise, og desuden skuredes mælkebotterne dermed ²²¹).
73. **Malurt** sattes på brændevin, at drikke imod mavesmerter ²²²) og bruges som tilsætning til ollet ²²²) samt som te sammen med matrem mod fordøjelsesbesværigheder hos får og køer (Refsnæs) ²²²). På Samsø sagde man at, dersom man kom M. i sengen, ville lopperne sværme som en bisværme over den, der lå i sengen ²²³).
74. **Maries Fingre**, det samme som gogeurter (se dette ord) (Samsø) ²²⁴).
75. **Matrem**, se buksbom og malurt.
76. **Mesterrod** bruges mod forgivelse m. m. (se hør).
77. **Morgenfrue**, se buksbom.

Lovstikke i gammel landbohøve

78. **Myrten** er i folketroen intimt knyttet til brudekransen, og deraf har fulgt mange læreregler og mundheld. I disse knyttedes lykken til myrten, og man sagde i Bregninge, at ²²⁵)

Hvor myrte ej gror,
ej lykken bor.

og på Refsnæs ²²²)

Hvor myrte ej trives,
ej lykke gives.

og i Soderup sagde man i prosa det samme ²²⁶): Myrter i huset forhindrer voksne døtre i at blive gift. — Om myrtens pleje hed det (Refsnæs), at den unge M. skulle plantes ved sin moder i urtepotten, — ellers ville den dø af sorg ²²²). M. måtte ikke føres bort fra hjemmet, og den, der plejede den, ville aldrig komme til at bære den ²²²). Skikken at bære myrtekranse var på Refsnæs dog ikke ret gammel, den anvendtes først fra ca. 1860 ²²²) ²²⁷).

79. **Narcis**, se buksbom.

80. **Natlys** måtte ikke flyttes eller deles, — det ville bringe uheld (Bregninge) ²²⁸).

81. **Nelde**, se brændenælde.

82. **Nellike**, se buksbom.

83. **Onde urter**, se hør.

84. **Pelargonie** bragte kræfr og kaldtes derfor kræftblomst ²²⁹).
85. **Perikum** sattes på brændevin og brugtes mod mavesygdomme ²²²) ²³⁰).
86. **Persille**, som er så længe om at spire, skulle efter de gamles mening 3 gange til helvede, før den kunne komme op af jorden (Grandløse) ²³¹).
87. **Pilekvisten** var livgivende, frugtbarørende og i besiddelse af andre egenskaber. Dens frugtbarørende evne overførte man både til andre planter og til mennesker. I det første tilfælde skete dette ved, at man juleaften stak små pilekviste ned i jorden på de steder, hvor man siden ville have, der skulle vokse frugttræer. Kvistene optoges atter på Vor Frue dag (2/7), og satte man nu frugttræer der, ville de få noget af pilenes kraft og blive frugtbare (se iøvrigt frugttræer) ²³²). Til menneskene overførte man kraften ved at „rise dem op“, — enten til fastelavn (se fastelavnriset) eller til langfredag. Langfredagsrisning var den mindst almindelige, men er dog kendt fra Bjergsted og har der holdt sig længe. Man brugte en kvisling (pilegren) ²³³. — Ville man søge en skat, og forstod man sig paa denne kunst, skulle man tage en pilevånd, som var skåret med særegen kundskab, og med den i hånden søgte man, indtil man mærkede, at pilevånden ligesom sprang eller bøjede sig i hånden: der skulle man grave, thi der var skatten ²³⁴). Denne metode, som især er brugt til at finde vand, har også været anvendt indenfor vort område, bl. a. i Tostrup ²³⁵), og er i trediverne brugt på praktisk-videnskabelig vis ved saltboringerne på Dybbøl. Også som spåstikke brugtes pilekvisten ²³⁶), og i ældre tid brugtes pilekviste ved palmevielse i den danske katolske kirke på palmesøndag, senere buksbom ²³⁷). — Mod vorter skulle man tage en pilepind og deri skære så mange hakker, som man havde vorter at fordrive. Derefter skulle man stikke hver vorte tilblods med en nål og bringe noget af blodet ind i hakkerne på pinden. Når dette er gjort, kastes pinden bort, helst i rindende vand. Vorterne vil da forsvinde, men tager nogen pinden op, vil han få vorterne ²³⁸). — På en høj mellem Tjørnelunde og Kulby skulle der stå en pil (eller måske er det en poppel), og den havde den egenskab, at når man skar i den, ville der flyde blod ²³⁹) ²⁴⁰) (se også hør).
88. **Poppeltræet** har almuen vanskeligt kunnet skelne fra pil, — ja den har endog dannet det morsomme ord: poppelpil (jevnfør pil). — Ved Egedal i Vallekilde sogn har stået en ualmindelig høj poppel, om hvilken man sagde, at den ikke måtte fældes, for så ville der ske en stor ulykke ²⁴¹) (se også bævreasp).
89. **Porcellænsblomst**. Om denne fortæller et sagn fra Søderup følgende: På den indvendige side af P.s kronblade er der en del små, mørke prikker og tegn, dette skulle være hebraiske bogstaver og betyde: *Jesus af Nazaret, jødernes konge*.

90. **Pæoner** (bonderoser) måtte man ikke forære bort, — det gav uheld (Grevinge)²⁴³) eller ville forårsage kreaturers død (Vig)²⁴⁴).
91. **Ramsløg**, d. s. som hundeløg, se bøg.
92. **Regnfang** brugtes på Refsnæs som te imod mavesygdomme²²²) (se også lavendel).
93. **Roer** skulle helst sås i aftagende måne (se også kål)²⁴⁵). Viste der sig en hvidbladet roe i marken, betød dette dødsfald. Stod den midt i marken, ville en af de nærmeste dø, — stod den yderligt, var det en af de fjernere i familien (Refsnæs)²²².
94. **Rose**. Når en rosenbusk ikke spirer om foråret, men ved midsommertide, skal den nok komme til at gro²⁴⁶), men gav den sig til at blomstre allerede i pasken, betød dette dødsvarsel. På en gård i Eskbjerg var dette engang tilfældet. Der var ingen syge; men en hest sparkede en karl ihjel, og i nærheden af det hus, hvor rosen blomstrede, døde et lille barn. „Nej, sådant slår såmænd aldrig fejl“²⁴⁷). Også når en rose blomstrede om vinteren, varslede den død, og det samme var tilfældet, dersom en blomster- eller bladknop skød igennem en rose²²²). Og kom der en hvid rose mellem en klynge røde, varslede også den lig i huset (Værsløv)²⁴⁸) (se også lavendel og roe).
95. **Rugen** kan ikke fryse ihjel, men drukne, sagde man i Vestsjælland.²⁵², og

Per Fængsels regn
gør rugen klejn, —

(Per Fængsels dag var 1/8)²⁵³). — Mod forgørelse af mælken skulle det være godt at tage 3 rugkorn af samme vippe og stikke dem ind under et bånd på kærnen²⁵⁴), — og når man indtog en hest af græsset, skulle den have rughakkelse at æde og røde rønnebær under foderet²⁵⁵). — Den pige, som fik det sidste rugneg at binde op om høsten, blev „rugkælling“, og i Reerslev hed det, at hun om juleaften skulle sidde på dørtærskelen med en karklud om halsen, d. v. s. at hun betragtedes som den ringeste af dem, der havde deltaget i høstarbejdet. Der gaves også tilsvarende byg- og havrekællinger (se byg og havre). I Nordrup hed det, at den, der bandt det sidste rugneg, tværtimod skulle have den ære at sidde for enden af bordet ved siden af husbonden til juleaften, og bygkællingen skulle sidde på dørtærskelen²⁵⁶). — Når kragerne i hosttiden sad sammenkrobnede langs rughobene, betød det, at der var ustadigt vejr og regn i vente (Soderup)²⁵⁷) (se også boghvede og bregne).

96. **Rosmarin**, se lavendel.
97. **Rødbynke**. Frø af R. bruges mod nyregrus som te (Bregninge)²⁴⁹) eller mod diarrhoe (Løve hr.)²⁵⁰).
98. **Røllike** blev på Refsnæs banket til en kage og brugt imod bullenskab²²²).

99. **Rødtjørn.** En sådan står i Rørby ved Kalundborg, og det hedder om den, at den ikke må ryddes, for sa vil Kalundborg brænde²⁵¹) (se også tjørn og hvidtjørn).
100. **Ronnebærtræet** har spillet en betydelig rolle i folketroen, især den såkaldte flyveron, — en ron, der voksede i sprækker af gamle træer, murrevner o. l., og som altså ikke havde rod på jorden, men var tilstede imellem himmel og jord. Af disse tog man kviste, og disse besad en særdeles kraft. På Sjælland tog man kviste af flyveron ind St. Hans aften og hængte dem op under loftet, — det betød lykke²⁵⁸), eller de samlede St. Hans dag i skovene og brugtes mod trolddom (Havrebjerg²⁵⁹). Ville man sikre sig imod anfald af forbiridende hekse St. Hans nat, var det sikrest at bære pinde af ron på sig²⁶⁰), og for også at beskytte kvæget, borede man et hul i hornene og stak flyveron ind deri, — så kunne ingen „fremmede“ malke det²⁶¹). og intet trodtøj kunne få fat i det (Højby²⁶²). Havde koen kælvet, gav man den i Vestsjæll. flyveron blandet med salt, — så var den sikret imod forgørelse²⁶³), eller man trak til St. Hans koerne ind i bagstegerset og røgede dem godt igennem med flyveron, hvorefter hver af dem fik et stykke boret ind i hornene²⁶⁴). — Også værktøj gjordes af ron, — det var da på forhånd sikret imod forgørelse, thi „med Heksekunster standses alle Plove, undtagen dem, der er af Ron“²⁶⁵). I kærnestaven fastgjordes flyveron på kryds og tværs (Vestsjæll), thi det hjalp til, at der kom smør af fløden²⁶⁶). — Brugen af flyveron var førden meget almindelig, — så almindelig, at Erich Pontoppidan (1736) raillerede over, at man anbragte disse „majrons-kviste“ i stalde, i kærnestave o. s. v.²⁶⁷) (se også her, hyld og rug).
101. **Salvie** brugtes at gurgle med²⁷³).
102. **Sankt Hansdags Kål** er en tidlig, temmelig lav kål²⁷²) (se kal).
103. **Sankt Hans Urt.** Ville en pige vide, hvordan det forholder sig med andres kæresteforhold, skal hun St. Hans aften, efter solnedgang, plukke St. Hans-urter og binde dem sammen 2 og 2; disse hænges så op under loftet, og hver plante er for en bestemt person. Visner den ene eller anden, betyder det noget dårligt, eventuelt at han skal dø. Planten til højre er for karlen, til venstre for pigen, — vokser de fra hinanden, vil det sige, at de ikke får hinanden, — vokser de mod samme side, er det tegn på, at den ene vil fly for den anden, — men vokser de mod hinanden, er alting godt: De får hinanden²⁶⁸). Man kunne også sætte planter op for mand og kone, bror og søster o. s. v. og deraf udledes deres indbyrdes forhold til hinanden, eller deres livstråd²⁶⁹). I Værsløv holdt man på, at den, hvis S. først visnede, ville dø først²⁷⁰), — i Bregninge mente man, at der var held og lykke ved S., thi de usynlige kunne godt lide at være, hvor S. var, — derfor stak man dem under bjælken²⁷¹). — Også denne skik er meget gammel — ligesom skikken med flyveron kritiseret af Pontoppidan²⁶⁷).

104. **Sevenbom** ansås for fosterfordrivende ²⁷⁴) (Viskinge):
Kviksolv og syvenbom
har gjort mangen hore from.
105. **Simpelfi**, se aloe.
106. **Skadeurter** skulle være opkaldt efter skaderne (fugle) ²⁷⁵) (Værsløv).
107. **Skræppe**. Bladene lagt på hovedet hjalp mod hovedpine (Løve hr) ²⁷⁶) og lagt på syge steder kunne det trække, f. eks. leddegigt (Højby) ²⁷⁷).
108. **Smørblomster** holdt man under hagen, — kom der da et gult skær, betød det, at vedkommende havde smørlykke (Kalundborg) ²⁷⁹) (se også bukkeblad og kabbeleje).
109. **Stikkelsbær** (og jordbær) måtte ikke spises efter solens nedgang og duggen var faldet derpå, — så blev man syg ²⁷⁸).
110. **Stolt Henrik** brugtes mod bullenskab (Refsnæs) ²²²), eller smurt bag øret imod hoved- og tandpine (Løve) ²⁸⁰), — stødt i en morter og blandet med grøn sæbe trak det betændelse, selv om den sad helt inde ved benet (Brejninge) ²⁸¹).
111. **Taxen** har været vildtvoksende i landet fra oldtiden, og den yngre runerække (ca. 800) har et tegn for dette træ ²⁸²). Vidt berømt er Brømmøletaxen, hvortil der knytter sig så mangen uhyggelig historie (knipplingskræmmeren m. fl.) ²⁸³).
112. **Tidsel**. Når tidseltoppen ryger, er færemælken god ²⁸⁴), sagde man i amtet, og der fortælles fra Asnæs et sagn om, at man forud flettede en krans af mariatidslen og satte på Vorherres hovede, da han blev korsfæstet; frøet af denne T. skulle være godt for dem, der havde sting i siden ²⁸⁵). Torne og tidsler har altid været ildsæte planter (se tjørn).
113. **Tjørn**. Til en lang række T. i Holbæk amt er der knyttet den forestilling, at der vil ske en ulykke, dersom de ryddes, og en udbredt forestilling i Vestsjælland er det, at udøbte børns tøj ikke må hænges (til tørre) på en tjørn, da børnene så bliver „rivgale“ både som små og som voksne ²⁸⁶). Ved Udby og Hørby er der en levning af en tidligere skovbevoksning i Udby sogn, og denne må ikke ryddes, — ja man mener endog, at der kommer uheld til den, der blot hugger i den ²⁸⁷). En anden T. voksede på Nilaus Sørensens jord i Sandby ved Lammefjorden, og måtte ikke ryddes. En ny ejer har dog ryddet den (Jens Petersen) ²⁸⁸). — Omtrent 800 m vest for Høng voksede en T. på en gl. begravelse fra den sorte døds tid, — og der ville ske en ulykke, hvis den blev fældet ²⁸⁹). — Om Helletjørnen på Tjørnehøj i Ulstrup fortælles det, at da en karl engang huggede en gren af til at bøde en plov med, styrtede huset sammen, — og en bymand måtte engang drikke tyvedrik, da han havde taget en gren af tjørnen til bygningstømmer. Det gik ham skævt siden hen ²⁹⁰). I Bakkendrup skal findes et tjørnegærde, som også var tabu

²⁹¹), og nedent for Dværghøj ved Kalundborg-landevej (Refsnæs), hvor der også voksede en T., var set en pusling med slaghat ²⁹²). — Den røde T. på Rørby mark måtte ikke fældes, — senere er den blevet beskadiget af vejmænd eller andre ²⁹³). — Om tjørnene i mosen i Bregninge sogn forlod det, at de ej heller måtte fældes ²⁹⁴), og det samme hed det om T. ved Barnshøj kilde i Holmstrup sogn ²⁹⁵). — Om hvidtjørnen på Hans Peter Nielsens lod i Ebbestrup (imod vest), hvor Oddebovejen svinger mod stranden, sagdes det, at hvis den blev fældet, ville der ske uheld med kreaturerne. Nu er den imidlertid ryddet, der står dog en mindre i stedet ²⁹⁶). Også en T. i Egelykke var urørlig, — man mente nu blot, at der lå en hest begravet under den, og pløjede uden om ²⁹⁷). — Tjørnen på stenkisten på Karl Kristensens mark i Underød (Egebjerg s.) måtte ikke ryddes, da kreaturerne så blev syge, og da man engang prøvede derpå, døde en af hestene ²⁹⁸). I Asnæs er der 3 sådanne skæbne-tjørne, nemlig på Henrik Jensens lod i Hove, i Åstrup på Klavs Jacobsens lod og på Langhøj ²⁹⁹), og ligeledes på gærdet ved Lars Hansens lod i Fårevejle ³⁰⁰). Endelig var der en på Ole Pedersens lod i Bjerreso, men den er fjernet efter ejerens død ³⁰¹). — Af de mange tilfælde har Th. Gravlund optegnet, at ved høje med tjørne på er der altid noget at bemærke ³⁰²), og da man i Klinte engang sparede en T. i et skel mellem 2 lodder, opstillede man et bræt med indskriften ³⁰³):

Stands du trætte vandrer
og hvil dig under tornens ly;
thi vejen den er såre trang
herfra og indtil vor by.

På tjørnen nord for Odderbjerg i Fårevejle var der engang kommet til at hænge en las tøj, og den blev til et snurrende hjul. Den kunne ikke komme bort, for en hovedløs dreng kom ud af tjørnen ³⁰⁴) (se også bog og hvidtjorn).

114. **Tordenblomst**, se evighedsblomst.
115. **Torn**, se tjorn.
116. **Tulipan**. Kom der en sort tulipan mellem andre, varslede det død, — man vidste at fortælle om et bestemt tilfælde, hvor maleren Zahrtmann netop var død i tilknytning hertil (Bregninge) ³⁰⁵) (se buksbom).
117. **Vejbred**. Bladene brugtes mod bylder og betændelse efter at være bleven knust (Løve hr.) ³⁰⁶), eller man lagde dem hele på, — „retten“ trak, „vrangen“ lægede (Refsnæs) ²²²) (se også hyld). Kaldes i amtet også vejbolleblade.
118. **Vindrue**. Man sagde i Værsløv, at stæren om vinteren rejste til de varme lande for at plukke vindruer ³⁰⁷).
119. **Violer**. De 3 første man fandt om foråret skulle man spise, — det bevarede imod koldfeber (Vestsjæll.) ³⁰⁸).

120. **Æblet.** Nordens ypperste frugt, har været dyrket i årtusinder og omtales i Eddaerne³⁰⁹). Yduns æbler foryngede guderne, og æblet har været forenet med en særlig glans og glorie. Det er blevet brugt ved højtiderne ved kortspil i julen o. l.³¹⁰), men også sundhed kunne fås ved æbler, om end ikke evigt liv som for guderne. Man skulle påskemorgen spise et æble fastende, — så blev man ikke syg det år³¹¹), — eller man skulle (Onsbjerg, Samsø) spise et langfredag, så fik man ikke tandpine i det år³¹²). — Ville man vide, hvem den tilkommende ville blive, skulle man klistre æblekerner forskellige steder i ansigtet, inden man gik i seng, og så skulle man lægge mærke til, hvilken der blev siddende; den, for hvem den var sat, ville blive den tilkommende³¹³). — En pige kunne også klemme en æblekerne mellem pege- og tommelfingeren, — og af den retning, kærnen da tog, kunne man se, hvorfra bejleren ville komme³¹²). — Kneb det med at få den tilkommende tilstrækkeligt kærlig overfor en, skulle man give ham (eller hende) et Æ., som om natten havde ligget under ens armhule og var blevet gennemtrukket med ens sved. Spiste han så dette, ville kærligheden vende sig til en³¹³). Og skrællede man et Æ. i eet stræk, så skrællen ikke gik itu, ville der blive til en ny kjole det år³¹⁴), — og kastede man skrællen bag over sit hovede, kunne man se af de slyng, den faldt i, hvilke forbogstaver ens tilkommende ville få³¹⁵). — At dromme om Æ. var ikke heldigt, — det betød lig³¹⁶). — Når æblerne plukkedes, skulle de sidste 2—3 stykker blive hængende, — de var en slags offer til træet³¹⁷). — I Soderup sagde man, at æggen på en le kunne ødelægges, når man listede sig til at skære et surt æble igennem med den, således at hele æggen blev berørt af æblet³¹⁸). — Også blandt æbletræer fandtes der hultræer, hvor man søgte helbredelse for sygdomme. Et sådant fandtes i en have i Rørby. Her havde man bragt børn igennem for at få dem helbredet for skæver³¹⁹). — Flere præster i Odsherred skal have været hårde ved æbletyvene i deres have. Således sagdes det, at pastor Coldevin „bandt“ folk, som stjal æbler i hans have, og de måtte stå der, indtil han kom hjem fra kirken³²⁰). Og da nogle andre folk havde stjålet Æ. i præstegårdshaven i Asnæs, „bandt“ også der præsten disse, — og de vogtede sig for at komme der en anden gang³²¹). Også præsten i Udby havde denne evne, og han „bandt“ æbletyvene til at blive i træet natten over. Først næste morgen gav han dem fri³²²) (se også hassel).
121. **Æblegeranie** puttedes i øret mod tandpine³²³).
122. **Ærter** måtte ikke afhugges i nymåne, for så blev de hårde og „meget onde at syde og koge“. Sådes de i østenvejr, blev de også hårde at koge. Helst skulle de sås skærtorsdag eller langfredag³²⁴). Men når folk i gl. dage skulle koge ærter, kunne man ikke bruge almindeligt vand, og man kunne se folk gå langvejs for at hente godt ærtevand³²⁵). — En bælg

med 9 ærter i betød lykke ³²⁶), men lå der en niært i et fjermer hjulspor, kunne det vælte et koretøj ³²⁷). En niært sattes over døren, når man ville vide navnet på den tilkommende, — den der først går ind under den, skal man giftes med ³²⁸). — Æ. brugtes til at tælle vorter bort med. Man skulle tage så mange ærter, som der var vorter (jevnfør pill), gnide vorterne en for en, kaste ærterne bøg over en for en, helst i rindende vand eller i en brønd. Når Æ. rådne, svandt vorterne (Havrebjerg) ³²⁹), — eller man skulle gå ud og gøre noget lignende i fuldmane (Vestsjæll.) ³³⁰) (se også boghvede, klover og rose).

III.

123. **Blomster** har i almindelighed spillet en stor rolle i almuens sind, tanke og gerning ³³¹), og man har haft megen kærlighed til den. Ikke alle var lige gode. Det var således ikke godt at drømme om røde blomster (eller bryllup), — det betød noget uheldigt ³³²), og et bryllupsbord måtte ikke pyntes med hvide Bl., for så blev bornene stygge ³³³). Hvide blomster var ellers på mode i halvfemserne ³³⁴). — Ej heller visne blomster var ubetinget gode; nogle holdt på, at de spæde uheld eller død, andre at de bragte held (Brejninge) ³³⁵). — I havens blomsterkvarter skulle der helst være 3 gange 3 planter, ialt 9, nemlig ambra, balsam, hjertensfryd, krusemynte, lavendel, malurt, matrem, reseda og salvie ³³⁶). Disse 9 var alle lægedomsurrer tilligemed, at de var prydblomster. — Når man gik i kirke skulle man have en urtekost med, og den skulle bestå af 7 planter, nemlig balsamblad, centifolierose, gyldenlak, matrem, påske- og pinse-lilje og sepres (artemisia) (Refsnæs) ³³⁷), — hvordan man klarede dette uden for disse blomsters tider, er ikke klart, — man har vel nøjedes med færre ³³⁸). — Også efter døden fulgte blomsterne en, og mange fastsatte i deres testamente, at der hver kirkedag skulle strøs blomster på deres grav eller ligsten ³³⁹). — Ikke alene mennesker, men også dyr tiltænkte man blomster, — den dag, den sidste høst skulle køres hjem, pyntedes hestene med grønt og blomster ³⁴⁰). — Stiliseret findes blomster broderet på mangan navneklud o. l. fra gamle dage og vidner om kærlighed til blomsterne samt om en vis skønhedsopfattelse overfor dem ³⁴¹). — Blomster, man fik foræret, måtte man ikke sige tak for ³⁴²), — så groede de ikke, og om at bortskænke afskårne blomster som i vore dage, var der tidligere aldrig tale. Skulle man have sat en blomst (stikling, skud), måtte det helst stjæles, — ellers var der ikke held ved det ³⁴³), dog måtte Bl. ikke borttages fra kirkegårde, for så døde der nogen (Mørke) ³⁴⁴), og man mente endog (Soderup), at et træ eller en blomst, som et menneske havde holdt særlig meget af og ofret særlig omhu, ville gå ud, når vedkommende person døde ³⁴⁵). — Hedens blomster plukkede man i Veddinge og lagde ind i stuen. Man mente de værnede imod torden og lynild (jevnfør evighedsblomster) ³⁴⁶).

124. **Fastelavnriset.** Den, der var først oppe til fastelavn, tog (Bjergsted) en kvisting (pilegren) og gik ind og slog ovenpå dynerne hos dem, der endnu lå i sengene, — man slog hårdere og hårdere, til syvsoveren lovede at give boller³¹⁷). Til denne skik, der i hvert fald i købstæderne og blandt børnene bruges endnu, knytter sig, at man sang verset³¹⁸):

Boller op og boller ned,
og boller i min mave,
hvis jeg ingen boller far,
så laver jeg ballade.

Selve risningen var tænkt som en god gerning, der i tidligere tid kun blev udført overfor kvinder, og skulle virke frugtbargørende³¹⁹). Langfredag skulle man se at betale de ris tilbage, man havde fået til fastelavn, og bl. a. i Helsing kendes „langfredagsris“³⁵⁰). Også betegnelsen „påskeskræpper“ kendes om denne skik²¹⁸).

125. **Frugttræer** måtte ikke blomstre 2 gange, — det betød sygdom (Holbæk amt)³⁵¹), og havde de blomster og frugt på een gang, varslede det lig i huset (Refsnæs)³⁵²). — For at gøre frugttræerne frugtbare, skulle man stikke pilekviste i jorden, hvor de skulle vokse (se pil)³⁵³), og juleaften skulle man ryste dem godt igennem (Egebjerg)³⁵⁴). Dertil brugte man sine steder at binde halmbånd om dem (se også halm) julenat, idet man mumlede³⁵⁵):

Fryd dig, æblekvist,
som Maria, der bar Jesus Krist.

I Værsløv sagde man, at dersom de dog ikke ville bære, skulle en frugtsommelig kone, for sol stod op, binde halmbånd om dem³⁵⁶). — F. skulle beskæres den 9. juni kl. 9 formiddag³⁵⁶) (se også æbletræet).

126. **Halm** måtte ikke brændes (se dog havre), for så ville man få for lidt af det næste år³⁵⁶), — dog brugte man (Stenlille) brændende halm imod syge køer³⁵⁷). Halmstrå, der lagdes overkors, beskyttede imod hekse o. l. (Brejninge)³⁵⁸), men lå de, uden man selv ville det, overkors, varslede det død (Sostrup)³⁵⁹). — Ligene blev lagt på langhalm, mens de blev klædt, og ovenpå liget lagdes et kors af strå på brystet (Love hr.)³⁶⁰). Ægtefolk måtte ikke have boghvedehalm i sengene, for så ville deres børn få rødt hår³⁶¹). — For at holde troldfolket borte fra mælken, skulle malkepigen, første gang en ko malkedes efter kælvningen, tage det første led af et halmstrå og lægge det i bøtten, før hun begyndte at malke (Vestsjæll.)³⁶²). — Rendte hundene baglæns med strå, betød det lig (Brejninge)³⁶³) (se også frugttræer og græs).
127. **Juletræet** indførtes til Danmark omkring 1800³⁶⁴), og kom til Refsnæs ca. 1861²²²). Til træet er knyttet de kendte traditioner, men neppe nogen tro.

128. **Kranse** af bukkar (skovmærker) plukkedes og torredes og gaves de kreaturer, som græssede i skovene, for at de ikke skulle faa blod i deres vandladning af det, de spiste i skoven³⁶⁵). — Blomsterkranse har i ældre tid især været brugt ved livets fester, f. eks. når man red maj i by³⁶⁶). Først i de sidste par menneskealdre er ligkranse bleven brugt (fra ca. 1840 på landet). Før denne tid strøede den ældste pige sand på graven, og der sattes buketter af buksbom og gran med blomster af kulørt papir på graven³⁶⁷). I ligfølget kørte på Sjælland de såkaldte kransepiger først på 2 vogne³⁶⁸), — efter at skikken med ligkranse var kommen op. — (Brudekransen se myrte; se også buksbom, græs og tidsel).
129. **Krydderposen** indeholdt de urter, man vidste var helbredende, og den erstattede de fine folks hovedvandsæg o. l. I Løve herred samlede man ambra, balsam, kamille, malurt, matrem og salvie i den³⁶⁹), og mod tandpine og lændeværk skulle den på Refsnæs indeholde ambra, balsam, humle, kamilleblomster, lavendel, malurt, matrem, mynte og regnfang (ialt 9 slags)²²²).
130. **Langfredagsris**, se fastelavnris.
131. **Majtræet** var gerne en bøg (se dette ord), men kunne dog også være en ask (Koldby)³⁷⁰). Omkring dette holdt man majfest (eller midsommerfest) og sang bl. a. majvisen³⁷¹). Majgrene hentedes i skoven til pinse (se bøg).
132. **Midsommertræ**, se majtræet³⁷¹).
133. **Påskeskræpper**, se fastelavnris.
134. **Ris** Når kreaturerne er slået med en riskost, vil de vantrives (Gislinge)³⁷²).
135. **Træ** til at bygge med skulle fældes mellem Viti og Luciae dage (15/6—13/12), og træ hugget fra fuldmåne til sidste kvarter, rådnede ikke. Træ hugget mellem begge Vor Frue dage fordærvedes ikke, og træ til arbejde skulle fældes, når månen var fuld. — Træer som skulle vokse skulle fældes i Thord måned eller Mikkelmis³⁷³). På Fabiani dag (20/1) steg safterne op i træet³⁷⁴). — Mellem mennesket og træet var der en lignende samhorighed som mellem M. og blomster (se dette ord), derfor ville et T. også gå ud, hvis et menneske havde hængt sig i det³⁷⁵). — For at få godt smør skulle man bruge 9 slags træ til kærnen o. l.³⁷⁶), og i Fårevejle holdt man på, at 9 slags træ også var godt til stolper i et hus; brændte man 9 slags træ og kom i mælken til kalve, ville de leve. Ni slags træ hang i en skindpose i skorstenen i Ordrup, — det var lykke³⁷⁷). Og for at helbrede et barn for skæver skulle det i stilhed bringes 3 gange igennem et sammenvokset træ (hultræ), idet der hver gang læstes fadervor (sammenlign foran bøg og eg)³⁷⁸), (Vestsjæll.).

Til sådanne træer var der ofte en sand valfart, og almuen, som ikke altid har kunnet se, hvad slags træ det var, har udpeget en række bestemte hultræer med gode egenskaber. Der var et sådant i Selchausdal skov³⁷⁹), — i Daurup skov³⁸⁰), i Brændelykke skov, dette træs 2 grene var endda vokset sammen overkors, og der hang mange klude på det, ofre fra de syge³⁸¹), — i Snevris skov³⁸²), — Asnæs forskov³⁸³), m. fl. steder. Boede man langt fra et sådant træ, snød man dette ved at drage bornene igennem en stige³⁸⁴). — Også andre træer — ikke just helbredende hultræer, men af anden årsag bekendte — har almuen udpeget, — således et helligt træ „Helledys på Jødeland“ i Bakkendrup, brændt ved lynnedslag³⁸⁵), — nogle store træer i Soderup præstegaardshaves udkant, her ser man en stor sort skikkelse som en hund rejse sig mellem grenene³⁸⁶), — i Kundby har man „Baronens Støttestav“, et stort, tykt træ, som baronen på Løvenborg engang har sat³⁸⁷), o. s. v. — Træet var ikke blot helbredende, det var også beskyttende³⁸⁸), og det måtte derfor ikke uden grund fældes. I træet boede gode vætter, husets lykke. Derfor ofrede man til træet, når man søgte lægedøm der, — og brækkede man en pind over (Fårevejle), måtte man spytte på begge ender for ikke at fornærme det³⁸⁹). Døde lam blev hængt op i træerne, så de andre lam ikke skulle dø (Fårevejle)³⁹⁰), og fædede nogen et træ, der var sat en sygdom i, f. eks. ved at der var bundet en uldtråd derom, ville vedkommende blive syg (Drøsselbjerg)³⁹¹). Havde man tandpine, skulle man opsøge et afsides træ og deraf udskære en splint, hvormed man stak de tænder, som smertede, tilblods. Når dette var gjort, skulle man atter gå til træet og sætte den afskaarne splint ind på stedet igen, — da ville smerterne høre op; men man skulle vogte sig for atter at komme tilbage til træet (jevnfør hyld m. fl. af de forannævnte træer)³⁹²). Mod feber brugte man at skrive nogle ord af Johannes evangelium på en lille seddel, som da enten indsyedes i klude eller gemtes i træ, ler, guld eller sølv og blev båret om halsen³⁹³). Imod gulsot lod man en træglød falde 3 gange i træk imellem linnedet og kroppen, — dette skulle gentages hver torsdag, „indtil sygdommen var borte“³⁹⁴). Mod vorter skulle man tage en hvid skovsnegl, stikke en pind gennem den og sætte den op i et træ, man måtte ikke komme tilbage til stedet³⁹⁵), — man kunne også skære hakker i en grøn gren, 1 for hver vorte³⁹⁶). Når kattene rev i træstammerne varslede de blæst (Tranebjerg)³⁹⁷) (se også blomster).

136. Ønskekvissten er brugt til at finde vand med³⁹⁸), — se foran under pil m. fl.

IV.

De enkelte planter er knyttet til følgende forhold:

Utoj, sygdomme o. l.: 1, 4, 7, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 35, 38, 40, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 57, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 72, 73, 85,

87, 92, 97, 98, 101, 107, 109, 110, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 134, 135. Trolddom, forgørelse: 2, 9, 10, 12, 13, 19, 21, 25, 24, 38, 46, 47, 51, 60, 68, 72, 95, 100, 108, 120, 126, 134. Hellig, urørlig: 5, 10, 45, 46, 47, 99, 113. Kirkegårde: 3, 5, 10, 16, 34, 68, 123, 128. Vind, vejr: 5, 22, 25, 95, 122, 135. Lykke, ulykke: 6, 21, 25, 29, 31, 41, 50, 60, 70, 78, 84, 88, 90, 100, 113, 120, 122, 123, 135. Elskov, kraft, frugtbarhed: 11, 14, 22, 34, 37, 38, 39, 50, 54, 69, 72, 87, 103, 108, 120, 135. Liv, død: 8, 14, 16, 17, 21, 39, 50, 93, 94, 103, 113, 116, 123, 125, 126, 135. Nytår: 11, 2/1: 34, 20/1: 135, 12/3: 34, 50, 21/3: 50, 25/3: 50, 1/4: 38, 28/5: 19, 1/5: 46, 72, 23/6: 62, 9/6: 125, 2/7: 87, 13/7: 34, 38, 25/7: 21, 1/8: 95, 29/9: 50, 1/11: 21. Helligtrekonger: 19. Fastelavn: 87, 124. Påske: 34, 87, 94, 120, 122, 124, 130. Pinse, majfest: 21, 100, 131. St. Hans: 13, 21, 47, 50, 103. Jul: 38, 46, 87, 95, 120, 125, 127.

Efterskrift.

Da forskellige forhold har bevirket, at der er gået adskillige år mellem manuskriptets tilblivelse og dets offentliggørelse, har redaktionen lånt mig manuskriptet, for at jeg har kunnet bringe nogle tilføjelser af væsentlig nyere dato. Disse er ordnet med samme nummerering som i det oprindelige manuskript og med kildehenvisning direkte ved oplysningen.

21. **Bog** Af hensyn til den værdi, der i ældre tid måtte tillægges olden, nævnes dette bl. a. i en kontrakt af 1/10 1782 (Fra Holbæk Amt, s. 132—35).
22. **Eg.** Til minde om genforeningen er i Jordløse plantet en eg. (Vejlager: Genforeningsmindesmærkernes Historie, 1939 s. 114).
38. **Hassel.** „Nøddedagene“ stod ikke i almanaken, men var for Holbæk, hvad „pæremarkedet“ var for Roskilde. De var gerne de 2—3 første lørdage efter høsten på landet; ungdommen tog da til byen for at more sig, og næste lørdag var det de ældres tur til at tage til købstaden (Fra Holbæk Amt; 1936, s. 42).
40. **Humle** købtes helst af de fyenske humlekræmmere, for de gamle hævdede, at fynsk og sjællandsk malt gjorde ikke øllet stramt (bittert). Humlekræmmerne kom med 3—4 alen høje humlesække (Fra Holbæk Amt 1935 s. 50 og 1936 s. 43; Tage Christiansen: Det skønne Odsherred, 1948, s. 31). Iøvrigt fandtes der i hvert fald i 1700-erne humlehaver i Holbæk (Fra Holbæk Amt 1937 s. 67).
46. **Hyld.** En hyldest til den blomstrende hyld, se Tage Christiansen: Odsherred V (1934) s. 30.
47. **Hør.** Endnu i 1860-erne brugtes det i Forsinge at rise for hør (Fra Holbæk Amt 1933, s. 25).

50. **Kål.** Om plantebedene til kål på Samsø fortælles udførligt i Fra Holbæk Amt 1941 s. 30—31.
69. **Lind.** Et lindetræ blev ca. 1889 plantet ved majbænken i Klint by (Fra Holbæk Amt 1938 s. 89).
70. **Løg** kom bønderne til byen med sammen med frugt; især var det amagerne som kom med store læs, tildels sammen med almindelige urter. L. kunne undertiden med toppene være smukt flettet ind i lange halmstrå, så disse bundter så helt pyntelige ud (Fra Holbæk Amt, 1935 s. 50).
95. **Rug.** Ved nytårstid skulle man i Gudmindrup i 1860-erne tage varsler om, hvorvidt det ville blive et frugtbart år. Det hed sig da, at var der smuler på brødkniven udfør det brødstykke, som man lod gælde for rugen, betød det, at der ville blive en god rughest (Tage Christiansen: Det skønne Odsherred, 1948, s. 35).
119. **Violer.** Der menes at være tradition for, at V. i Tollose slotspark er dem på egnen, der kommer først i blomst (B. T., 17/2 1933).
126. **Halm.** Fandt man i 1860-erne i Gudmindrup 2 halmstrå overkors, betød det dødsvarsel; man skulle søge at skille dem ad. (Barndomshjemets Jul, 1941 s. 23—24; Tage Christiansen: Det skønne Odsherred, 1948 s. 34).
127. **Juletræet** var i 1860-erne ikke kendt i G. M. Pedersens barndomshjem i Gudmindrup (Barndomshjemets Jul, 1941 s. 13; Tage Christiansen: Det skønne Odsherred, 1948 s. 33).
136. **Træet.** Et genforeningstræ er blevet plantet i Vallekilde. Vejlager: Genforeningsmindesmærkernes Historie, 1939, s. 114). Om hultræer i og ved Algestrup, se Fra Holbæk Amt 1950 s. 98.
136. **Ønskekvisten** bruges nu og da stadig til at vise vand med før brøndgravning. I Rørvig skal pastor Køster i 1942 have haft held med sig til at finde vand ad denne vej — trods sagkyndiges tvivl om nytten af at grave det pågældende sted (Berlingske Aften 25/7 1942).

Det er uundgåeligt, at noget af det foran som nutid omtalte, allerede nu er fortid, historie; dette vil formentlig forstås, ligesom læserne formentlig også vil forstå, at det ikke har været mig muligt overalt at anføre, f. eks. om træer, hvortil der er knyttet sagn, hvorvidt de stadig eksisterer eller nu er fjernet. Hvor andre har oplyst herom, og hvor jeg har erfaret det, er det anført. Hvor der således omtales træer som eksisterende, men som nu er borte, ville det glæde mig, om læserne vil gøre mig opmærksom på de rette forhold, og jeg takker på forhånd.

Frederiksberg, i vinteren 1953.

Johannes Tholle.

D. F. S.: Dansk Folkemindesamling,
Lars Andersen: L. A.

Fra Holbæk Amt: F. H. A.

Taug Kristensen: T. K.
Gamle Folks Fortællinger: Fortæll.

1. Fr. H. A. 1921 s. 185; Tidsskr. f. hist. Bot. s. 249. - 2. Thiele: Den danske Almuens overtroiske Meninger, 1900 nr. 626. - 3. Feilbergs Ordbog: Tidsskr. Hist. Bot. s. 9-22. - 4. Steenstrup: De danske Stednavne; Fr. H. A. 1912 s. 28. - 5. Berl. Tid. søndagsnr. 13/9 1931 (Lars Madsens Husapothek). - 6. Kinberg: Eddas Naturhistorie 23-24; Bugge: Studier over nord. Gudesagn 1881-89 s. 289-500; „København“ (dagbl.) kronik 5/1 1924. - 7. D. F. S. 6/16 238. - 8. Fortid og Nutid 1930 s. 185; Taug Kristensen: Gamle Folks Fortællinger... tillb. IV s. 15. - 9. Kamp: Danske Folkeminder, 1877, nr. 396. - 10. D. F. S. 06/30 1; Nationalt. Aften 31/5 1929 „Ask og Eg“. - 11. Skattegraveren IX 234. - 12. Orth: Danmarks Trykformularer nr. 210. - 13. D. F. S. 06/23 294. - 14. Thiele nr. 617. - 15. L. A.: Folkeminder fra Odsherred s. 192-193. - 16. Fortæll. tillb. I nr. 129. - 17. Kamp nr. 339; jevn. T. K. Andersen's eventyr „Boghvesen“. - 18. Kamp nr. 1359; Fortæll. tillb. I nr. 771. - 19. Fortæll. I 42; se også kroniken i Nationalt. Aften 21/5 1929. - 20. T. K.: Ordsprog og Skæmtesprog. - 21. Fr. H. A. 1923 s. 203. - 22. Thiele nr. 728. - 23. Skattegraveren V s. 75. - 24. Kamp 397. - 25. L. A. s. 210. - 26. Kamp nr. 398. - 27. T. K.: Danske Sagn VII s. 433. - 28. Tidsskr. hist. Bot. s. 248. - 29. Fortæll. tillb. I nr. 1132. - 30. D. F. S. 06/23 238. - 31. Tidsskr. hist. Bot. 248. - Fr. H. A. 1923 s. 203. - 32. Samme 1921 s. 71. - 33. Fortæll. tillb. I nr. 244. - 34. Tidsskr. hist. Bot. 248. - 35. Fr. H. A. 1931 s. 90. - 36. Johs. Jørgensen: Mit Livs Legende II s. 93. - 37. Tidsskr. hist. Bot. 249. - 38. Fynsk Hjemstavn II s. 56. - 39. Fortæll. tillb. I nr. 119. - 40. Kamp nr. 416. - 41. Ussing. Aarets og Livets Højtider s. 72. - 42. Thiele nr. 244. - 43. D. F. S. 06/30 272 (333). - 44. Kamp nr. 404. - 45. Skattegraveren III s. 57 ff. - 46. Thiele nr. 41, 52 og 51. - 47. Tidsskr. hist. Bot. s. 217. - 48.

Kamp nr. 418. - 49. D. F. S. 06/31 d 248. - 50. Samme 06/23 281; se også Fr. H. A. 1950 s. 98-99. - 51. Fr. H. A. 1923 s. 195. - 52. L. A. s. 49. - 53. Danske Folkemaal 1930 s. 35. - 54. Om bøgetræet se bl. a. dagbl. „København“ 11/5 1924, Berl. Tid. Aften kronik 22/5 1930. - 55. D. F. S. 06/23 281, 06/30. - 56. Kinberg: Eddas Naturhistorie s. 27. - 57. Kold. Rosenvinge: Gl. danske Love II s. 277. - 58. Thiele nr. 442. - 59. D. F. S. 06/23 246. - 62. Samme. - 63. Samme 06/23 314. - 64. Samme 06/23 281. - 65. L. A. s. 213. - 66. Fr. H. A. 1923 s. 203. - 67. Tidsskr. f. hist. Bot. s. 249. - 68. Samme s. 141-170; Gartner-Tidende 1928 nr. 26 (Hegn). - 69. D. F. S. 06/23, 06/1 288, 333, 334, 336 m. fl. - 70. Kamp nr. 436. - 71. Tidsskr. hist. Bot. s. 246. - 72. Fr. H. A. 1923 s. 202. - 73. Tidsskr. hist. Bot. s. 247. - 74. D. F. S. 06/23 241. - 75. Tidsskr. hist. Bot. s. 249. - 76. Kamp nr. 63, 64. - 77. Kinberg s. 32. - 78. Fortæll. tillb. I nr. 137. - 79. Samme nr. 603. - 80. Fr. H. A. 1923 s. 182. - 81. Samme 1912 s. 141; D. F. S. 1912 12, bl. 186 (333). - 82. Fortæll. tillb. I nr. 685. - 83. Thiele nr. 17. - 84. Samme nr. 39. - 85. D. F. S. 06/241. - 86. Fortæll. I nr. 154. - 87. Thiele nr. 295. - 88. Fortæll. tillb. I nr. 1461; D. F. S. 06/23 242. - 89. Thiele nr. 36. - 90. T. K.'s Ordsprog og Skæmtesprog. - 91. Skattegraveren X s. 28. - 92. Thiele nr. 670. - 93. L. A. s. 201. - 94. Samme 131. - 95. Thiele nr. 438, 612 og 758. - 96. L. A. s. 79, Thiele nr. 482. - 97. Skattegraveren III s. 80; D. F. S. 06/20 350. - 98. Det danske Folks Historie I s. 405, 409. - 99. Kinberg s. 27. - 100. Thiele nr. 149; D. F. S. 06/16 457 (226). - 101. Thiele nr. 23. - 102. T. K.: Gamle Raad, N. 86. - 103. L. A. nr. 331. - 104. Gamle Raad C. 118. - 105. Kristensen: Høst og Helg. 1929, s. 58-61. - 106. Fortæll. III s. 91. - 107. Danske Sagn II s. 176. - 108. „København“ 26/6 1924; T. K.: Skæmtesprog; Møller: Fester og Højtider

- 11/101. -- 109. Kamp nr. 416. -- 110. Samme nr. 415. -- 111. D. F. S. 06/23 242. -- 112. Kamp nr. 414. -- 113. Fortæll. tilbl. I nr. 1038. -- 114. Kamp nr. 189; D. F. S. 06/30, 06/1 288. -- 115. L. A. 230. -- 116. Fr. H. A. 1923 s. 203; do. 1921 s. 70 72; 1950 s. 99. -- 117. Samme 1923 s. 203. -- 118. Tidsskr. hist. Bot. 246. -- 119. L. A. 38. -- 120. Samme 38. -- 121. D. F. S. 06/23 336. -- 122. Thiele nr. 437. -- 123. L. A. 181. -- 124. Fr. H. A. 1921 s. 186. -- 125. Samme 1923 s. 203. -- 126. L. A. 317 255 ff. -- 127. Orth; Dann. Trylleformularer II 1147, 1148, 1149, 283. -- 128. L. A. 15. -- 129. Samme 366. -- 130. Thiele nr. 242. -- 131. L. A. 93. -- 132. Tidsskr. hist. Bot. 249. -- 133. Thiele nr. 447. -- 134. L. A. s. 143. -- 135. Samme s. 24. -- 136. Samme 150. -- 137. L. A. 34. -- 138. D. F. S. 06/23 333. -- 139. L. A. 164. -- 140. Samme 191. -- 141. Samme 461; Skattegraveren VIII s. 181. -- 142. Samme 255--277. -- 143. Fr. H. A. 1923 s. 210. -- 144. L. A. 74. -- 145. D. F. S. 06/23 281 og 242. -- 146. Fortæll. IV s. 9. -- 147. Samme I s. 32; „København“ 29/7 23; Nationalt, Morgen 24/7 28. -- 148. Secher; Ligbrændingens Historie 1931 s. 28. -- 149. Fortæll. tilbl. I nr. 139 og 1542. -- 150. L. A. 276 77. -- 151. D. F. S. 06/23 289, 341, jævnfør Møller; Fester og Højtider II 75 76. -- 152. Fr. H. A. 1921 s. 183 84, 06/41 e, 06/35 C, 300, 1035 samt 06/41 45 C 272, 421, 446. -- 153. D. F. S. 06/33 --45 C 272. -- 154. Samme 06/23 336. -- 155. Samme 06/30 226 (Dyrlunds Ordbog I 38). -- 156. Samme 06/1 288, 06/30; 06/23 319. -- 157. Kamp nr. 422. -- 158. D. F. S. 04/42 151 bl. 70 (226). -- 159. Thiele nr. 705. -- 160. L. A. 319. -- 161. Samme 150; jævnfør skikken med jordpåkastelse i begravelsesritualet; se kroniken „Nationalt“. Aften 27/7 1929; jævnfør Møller; Fester og Højtider I 285, 364 -- 68. -- 162. Fr. H. A. 1923 s. 203 04. -- 163. Danske Studier 1931 s. 127 53. -- 164. Fortæll. tilbl. I nr. 111. -- 165. D. F. S. 06/23 294. -- 166. Fortæll. tilbl. I nr. 192. -- 167. L. A. 94, jævnfør Møller; Fester og Højtider II 76. -- 168. D. F. S. 06/23 302. -- 169. Kamp nr. 426. -- 170. Fr. H. A. 1923 s. 201. -- 171. Fortæll. tilbl. I nr. 1657. -- 172. Samme IV 139. -- 173. D. F. S. 06/30 226 (Dyrlund I 37). -- 174. Orth. Trylleformularer. -- 175. Us-sing; Højtider 73; Fr. H. A. 1931 s. 82, jævnfør Møller; Fester II 92 247. -- 176. Fortæll. tilbl. I s. 27 28, Fr. H. A. 1931 s. 30 31. -- 177. Bjerge og Søgaard; Danske Vider I 143, 155. -- 178. Fr. H. A. 1921 s. 183; L. A. 275; Kamp nr. 428. -- 179. Fr. H. A. 1921 s. 185. -- 180. Samme 1923 s. 203. -- 181. L. A. 435. -- 182. Tidsskr. hist. Bot. 249; Politiken 16/7 1922. „København“ 6/10 23. -- 183. Kamp nr. 467. -- 184. Tidsskr. hist. Bot. 248; Fr. H. A. 1921 s. 186. -- 185. Fr. H. A. 1923 s. 208; jævnfør Møller; Fester 244. -- 186. Gamle Raad E. 132. -- 187. Fr. H. A. 1921 s. 34, 188. Kyrrer; Kartoffelens Krønike; 189. Tidsskr. hist. Bot. 248. -- 190. Fortæll. tilbl. I 32, 135, 36; Fejberg's Ordbog. -- 191. L. A. 82. -- 192. D. F. S. 06/30 2. -- 193. Fr. H. A. 1923 s. 211, 1921 s. 215. -- 194. Thiele 149. -- 195. Samme 553. Fejberg's Ordbog. -- 196. Forf.s egne optegnelser. -- 197. Fortæll. tilbl. I nr. 1025, tilbl. III s. 134. -- 198. Tidsskr. hist. Bot. 248. -- 199. Fr. H. A. 1921 s. 106. -- 200. Thiele 512. -- 201. Fr. H. A. 1921 s. 125. -- 202. Tidsskr. hist. Bot. 246. -- 203. Gamle Raad E 4. Fr. H. A. 1921 s. 185. -- 204. Tidsskr. hist. Bot. 249. -- 205. L. A. 271. -- 206. Danske Sagn II s. 186. -- 207. D. F. S. 06/23 315. -- 208. Samme 332. -- 209. Samme 333. -- 210. Gamle Raad s. 73. „Københ.“ Kronik 21/11 1923. -- 211. D. F. S. 03/23 1. -- 212. Kamp nr. 1408. -- 213. Danske Sagn 2' R. I. s. 194. -- 214. Danske Studier 1904 s. s. 26. -- 215. Fr. H. A. 1923 s. 183. -- 216. Fortæll. tilbl. I nr. 982. -- 217. Kamp nr. 438. -- 218. Samme nr. 439. -- 219. Fr. H. A. 1931 s. 86. -- 220. D. F. S. 06/30, 1912/2 bl. 197 (333); Møller; Fester 242. -- 221. L. A. 108 og 284. -- 222. Tidsskr. hist. Bot. 245 49. -- 223. Skattegraveren V s. 75. -- 224. Andersen; Fra Planternes Verden s. 146. -- 225. Fr. H. A. 1923 s. 202. -- 226. Fortæll. tilbl. I nr. 628. -- 227. Guds danske Magazin januar 1929 nr. 11 -- 228. Fr. H. A. 1923 s. 202. -- 229. Samme. -- 230. Samme 1921 s. 186. -- 231. D. F. S. 06/23 238. -- 232. Urskov; Sagn og Tro s. 14. -- 233. Fr. H. A. 1931 s. 81. -- 234. Thiele nr. 635. -- 235. D. F. S. 06/23 214. -- 236. Fejberg's Ordbog. 237. Hl. K. Plovgaard's radioforedrag

- påskedag 1932, Kbh.-Kallborg. — 238. Thiele nr. 456. — 239. D. F. S. 06/23 291. — 240. Nationaltid. Aften-kronik 17/4 1931. — 241. D. F. S. 06/23 339; Schmidt; Brandtræer, 242. Danske Sagn 2, R II s. 200. — 243. L. A. 274. — 244. Samme 318; Berl. Tid. søndagsnr. 11/7 1926. — 245. Thiele nr. 296. — 246. Fortæll. tillb. I nr. 205. — 247. Fr. H. A. 1923 s. 201. — 248. Kilde gået tabt. — 249. Fr. H. A. 1923 s. 203. — 250. Samme 1921 s. 186; jævnfør Møller: Fester II 88. — 251. Gravlund: Dansk Folkekarakter 1921 s. 116. — 252. Kamp nr. 445. — 253. Fortæll. tillb. I nr. 780. — 254. Thiele nr. 243. — 255. Fortæll. tillb. I nr. 1190. — 256. Kamp nr. 449. — 257. Fortæll. tillb. III nr. 1345. — 258. D. F. S. 06/23 I nr. 128. 259. Samme 288. — 260. Thiele nr. 724. — 261. Danske Sagn VII s. 302, nr. 1139. — 262. Fortæll. I 3-14, 2. — 263. Kamp nr. 466. — 264. D. F. S. 04/42 bl. 67 nr. 143. — 265. Kamp nr. 265. — 266. Samme 463. — 267. Olrik: Erik Pontoppidans Fejekost ... 1923 s. 33, 67, jævnfør Møller: Fester II 76. — 268. Kamp nr. 188, jævnfør Møller: Fester II 76, 704 ff. — 269. Thiele nr. 622. — 270. Fortæll. tillb. III s. 174. — 271. Fr. H. A. 1923 s. 203. — 272. Dansk Høgtidende 1859 s. 6. — 273. Fr. H. A. 1923 s. 203; 19 I s. 186. — 274. D. F. S. 06/46 316. — 275. Fortæll. tillb. I nr. 1475. — 276. Fr. H. A. 1921 s. 186. — 277. D. F. S. 1912/2 bl. 106. — 278. Samme 06/23 I n. 117. — 279. Fortæll. tillb. nr. 208. — 280. Fr. H. A. 1921 s. 186. — 281. Samme 1923 s. 203. — 282. Det danske Folks Histor. I s. 405. — 283. D. F. S. 06/24 315. — 284. Fr. H. A. 1912 s. 121; samme 1917 s. 121. — 285. L. A. 176. — 286. Kamp nr. 472. — 287. D. F. S. 06/24 261, 262. — 288. Kilde borte (sandsynligvis D. F. S.). — 289. D. F. S. 06/23 291. — 290. Samme 06/31 292 (293). — 291. Samme 06/23 293. — 292. Samme 06/31 d 301. — 293. Samme 06/23 og 06/24 305. — 294. Fr. H. A. 1923 s. 210. — 295. D. F. S. 06/31 d. 315. — 296. Samme 06/31 d 333. — 298. Samme 06/31 d 336; L. A. 344, 345. — 299. Samme 06/31 d 338; L. A. 147, 148, 149. — 300. Samme 06/31 d 339. — 301. Samme 06/31 d 341. — 302. Samme 06/23 294, 31 d 294. — 303. Samme 06/23 333, 304. Samme 06/31 d 339, Møller: Fester 457-60. — 305. Fr. H. A. 1923 s. 201-2. — 306. Samme 1921 s. 186. — 307. Fortæll. tillb. I 1525. — 308. Kamp nr. 478, Guds d. Magasin 1933. — 309. Kinberg s. 26, jævnfør Danske Studier 1932 s. 97 138. — 310. Ussing: Aarets Højtider, Barndomshjemmet Jul 1941 s. 17, 24; Tage Christiansen: Det skønne Odsherred 1948 s. 34. — 311. Nationaltid. Tillæg 5/4 1925. — 312. Skattegraveren VIII 119; T. K.: Sagn og Tro IV 374. — 313. Tidsskr. hist. Bot. 248. — 314. Thiele nr. 186. — 315. Samme 615. — 316. Fortæll. tillb. III nr. 1464. — 317. Fr. H. A. 1923 s. 211. — 318. Fortæll. tillb. I nr. 161. — 319. D. F. S. 06/23 305. — 320. L. A. 382. — 321. Samme 137. — 322. D. F. S. 06/23 261. — 323. Fr. H. A. 1921 s. 185. — 324. Fortæll. tillb. I nr. 132, Møller: Fester II 51. — 325. Uhrskov: Sagn og Tro 103. — 326. Thiele 149. — 327. L. A. 11. — 328. Samme 241, m. fl. — 329. D. F. S. 06/23 I (288, 209), L. A. 425. — 330. Kamp nr. 11-0. — 331. Tholle: Foraarets Blomster, 1932 s. 9 ff. — 332. Kamp nr. 200. — 333. Samme nr. 358. — 334. Johs. Jørgensen: Taarnet s. 60. — 335. Fr. H. A. 1923 s. 201. — 336. Samme s. 202. — 337. Tidsskr. hist. Bot. 245-46. — 338. Jævnfør Aakjær: Mors Have. — 339. Bl. a. testamente af 1762 (Merløse). — 340. Fr. H. A. 1931 s. 83. — 341. Samme 1920 s. 70 ff. — 342. D. F. S. 06/23 294, Tidsskr. hist. Bot. 247. — 343. Samme, Fortæll. tillb. I nr. 206. — 344. D. F. S. 06/23 272. — 345. Fortæll. tillb. I nr. 220. — 346. L. A. 55. — 347. Fr. H. A. 1931 s. 80. — 348. Ussing: Højtider s. 44-53, brugt endnu 1931. — 349. „Nationaltid“ 14/2 1931 „Fastelavnriset“; Møller: Fester II 30-37, 221-24. — 350. D. F. S. 06/23 294 sp. 17 090. — 351. Samme 06/23 I (226). — 352. Samme 06/23 301. — 353. Fortæll. tillb. I nr. 223. — 354. L. A. 364. — 355. Orth: Trylleformularer nr. 782-86. — 356. Fortæll. tillb. 225, 224, 153. — 357. D. F. S. 06/23 251. — 358. Fr. H. A. 1923 s. 227. — 359. Fr. H. A. 1921 s. 160. — 361. Fejlbergs Ordbog. — 362. Kamp nr. 411. — 363. Fr. H. A. 1923 s. 208. — 364. Tidsskr. hist. Bot. 248; Nationalt. Aften-kronik 21/12 26. — 365. Fr. H. A. 1921 s. 186. — 366. Skattegraveren I s. 136. — 367. Ussing: Højtider s. 128. —

368. Fejlberg: Bondeliv 118; Møller: Fester 166, 208, — 369. Fr. H. A. 1921 s. 185. -- 370. Nationalt. Atten-kronik 1/7 1927. -- 371. Do. 23/5 1931; Møller: Feste. II 60-70, 209 ff. -- 372. L. A. 123. -- 373 Fortæll. tilb. I nr. 180. -- 374. Thiele nr. 4. -- 375. Fortæll. tilb. III nr. 1487. -- 376. L. A. 322. -- 377. Samme; D. F. S. 06/31 d 339. -- 378. Thiele nr. 495. -- 379. D. F. S., Kamp 04/42 315 bl. 32 nr. 77. -- 380. L. A. 48. -- 381. D. F. M. 03/23 315. -- 382. Samme 06/31 d. 318. -- 383. Tidsskr. hist. Bot. 249. -- 384. Kilde hort-
- kommen: sandsynligvis D. F. S. -- 385. D. F. S. 06/31 d 293. -- 386. D. F. S. Træ og Skov 242. -- 387. Samme 03/23 266; Fr. H. A. 1950 s. 72. -- 388. Olrik og Ellekilde: Nordens Gudeverden s. 229 ff. -- 389. L. A. 64. -- 390. Samme 49. -- 391. D. F. S. 06/33 295. -- 392. Thiele nr. 448. -- 393. Samme nr. 559. -- 394. Samme nr. 485. -- 395. Samme nr. 470. -- 396. D. F. S. 03/30 295. -- 397. Fortæll. tilb. I nr. 1306. -- 398. „Søndag" nr. 522 3/3 1932; kroniken Berl. Tid. Aften 19/8 1930.